

ANALISE VAN NICHE-INITIATIEVEN IN GENTBRUGGE

THOMAS BLOCK & MICHEL DEHAENE (REDS.)

VAK DUURZAME STEDEN
STADSACADEMIE
UNIVERSITEIT GENT
ACADEMIEJAAR 2020-2021

INHOUD

Analyse van niches: een discussiekader voor duurzaamheidsinitiatieven	4
Inleiding: achtergrond van de analyse	4
Inschatten van het duurzaam en stedelijk karakter	6
Welk transitiepad draagt het initiatief in zich?	9
Samenvatting van de concrete opdracht	10
Ecowijk Gantoise	11
Algemeen opzet	11
Schets van de geuite ambities	14
Transitiepaden van het project	16
Kracht van het initiatief	17
Zwakten en valkuilen van het initiatief	18
Duurzaam vastgoedproject Den Draad	20
Algemeen opzet	20
Een schets van de geuite ambities	22
Reflectie over het politieke transitiepad	23
Reflectie over de kracht van het initiatief, de positionering en de transitiepaden	24
Reflectie over de zwakten en valkuilen van het initiatief, de positionering en de transitiepaden	25
De Félix – Dienstencentrum Gentbrugge	26
Algemeen opzet	26
Geuite ambities	27
Transitiepaden	30
Reflectie: kracht, zwakten en valkuilen	31
Viadukaduk	33
Algemeen opzet	33
Transformatief karakter	35
De geveltuinbrigade en het perforatie-team: het ontharden van gevels en voortuinen in gentbrugge	36
Inleiding	36
Algemeen opzet	36
Geuite ambities van de niche-initiatieven met betrekking tot stedelijke duurzaamheid	40
Transformatief karakter	41
Conclusie	43
Oogstgoed	46
Luik 1: Opzet & Ambitie	46
Luik 2: Transitie	49

Let's Save Food	51
Wat is het?	51
De ambities	53
Het transformatieve karakter	53
Sterktes	54
Zwaktes en valkuilen	55

Samenvatting

In het vak 'Duurzame steden' werden in het academiejaar 2020-2021 verschillende zogenaamde niche-initiatieven in Gentbrugge verkend. Studenten analyseerden Ecowijk Gantoise; Duurzaam vastgoedproject Den Draad; De Félix – Dienstencentrum Gentbrugge; Viadukaduk; De Geveltuinbrigade; Oogstgoed en Let's Save Food. Naast een beschrijving van het algemeen opzet, werden telkens de ambities op vlak van duurzaamheid en stedelijke transformatie geschetst. De docenten reikten hiervoor een discussiekader aan dat focust op ecologische duurzaamheid, sociale rechtvaardigheid en het transformatief karakter van het initiatief. Daarnaast reflecteerden de studenten ook kritisch over het 'politieke' transitiepad dat het onderzochte initiatief in zich draagt. In deze paper gaan de docenten eerst in op de context van deze opdracht alsook op de aangereikte analysekaders, waarna de analyses van de 7 initiatieven door de studenten volgen.

Dank aan Liesbeth Bultinck, Nathalie Desmet en Fien Matthys (allen Stad Gent) voor hun begeleiding onderweg en advies aan de studenten.

Analyse van niches: een discussiekader voor duurzaamheidsinitiatieven

Thomas Block en Michiel Dehaene

Inleiding: achtergrond van de analyse

In ons vak 'Duurzame steden' gaan we elk jaar in op een complex duurzaamheidsvraagstuk en voortbouwend op de logica van de Stadsacademie¹ betrekken we de kwestie op de Gentse context. Het jaarthema kan wisselen. Voorgaande academiejaren focusten we op het Gentse voedselvraagstuk (2018-2019) en korte keten (2019-2020). In het academiejaar 2020-2021 stond duurzame stadsontwikkeling in de 20ste-eeuwse Gentse rand centraal.

Gent groeit maar heeft het moeilijk om plaats te maken voor wie in de stad wil wonen. Dat leidt vooralsnog tot een oververdichting van de binnenstad en de 19de-eeuwse gordel. In de 20ste-eeuwse Gentse rand is er potentieel ruimte om dicht bij de centrumfuncties te wonen. Ook al is de dichtheid er minder hoog dan in de binnenstad, toch is het niet zo makkelijk om hier plaats te ruimen voor nieuwe Gentenaars. Het terrein is bezet met morsige bedrijventerreinen en villawijken. Een boeiend spanningsveld dient zich echter aan: co-housers steken er hun neus aan het venster en bouwaanvragen liggen bij de gemeente om twee ruimte- en energieverblindende villa's te vervangen door een appartement. Ook vinden we er zowel de erfenis van de koolstofstad als fragmenten van de post-koolstofstad naast elkaar. Op Michelin-kaarten, niet toevallig gesponsord door een bandenfabrikant, is dit de ruimte waarop de lijnen van de snelweg het dikst zijn aangezet. Koning auto staat nog steeds centraal, maar vandaag worden in diezelfde ruimte ook fietssnelwegen aangelegd en wordt op oude steenwegen een rijvak opgegeven voor een vrije busbaan of tram.

De 20ste-eeuwse rand is meer en meer een plek waar verschillende visies op de stad botsen. In academische en beleidskringen wordt meer en meer duidelijk dat een sterke, brede en duurzame visie nodig is inzake de (her)ontwikkeling van de 20ste-eeuwse rand rond onze steden. Waar de focus tot voor kort lag op stadsvernieuwing in de 19de-eeuwse gordel (Ledeberg, Brugse Poort, Rabot, Dampoort, etc.), ontstaan de voorbije jaren heel wat processen en instrumenten die ook focussen op de Gentse rand.

Kortom, de 20ste-eeuwse wijken in de Gentse stadsrand zijn een potentieel laboratorium om over verschillende duurzaamheidsuitdagingen en -transities tegelijk na te denken: kwaliteitsvol en betaalbaar wonen, verdichting en open ruimte, sociale uitsluiting en diversiteit, migratie en integratie, bereikbaarheid en mobiliteit, milieu en gezondheid, groen en biodiversiteit, etc. Om vanuit een voldoende scherpe en reële invalshoek deze verweven uitdagingen te verkennen, enkele analyses uit te voeren en kritisch te reflecteren, focusten we in dit vak op één specifiek gebied, met name de Gentse deelgemeente Gentbrugge.

¹ Zie destadsacademie.be

Maar daarnaast trachtten we specifiek na te denken over de zin en onzin van een lokale aanpak. In hoeverre kunnen duurzaamheidstransities vanuit lokale processen en initiatieven beïnvloed worden? Waar en wanneer wel of niet? Welke ontsnappen aan een wijk- of gebiedsgerichte aanpak? En welke strategieën tekenen zich daarbij af en wat mogen we ervan verwachten? Stellen we onze hoop op de 'commons', een wijkmunt, wijkbudgetten, ecowijken, nieuwe vormen van commerciële dienstverlening, deeleconomie, etc.

In dit vak vertrekken niet bij de antwoorden, maar wel bij de vraag en proberen te achterhalen welke sleutelonzekerheden het vraagstuk bepalen. We vertrokken daarbij van een analyse van lopende initiatieven in Gentbrugge, ontwikkelden vervolgens exploratieve scenario's op lange termijn (bv. wat als we de E17 hier wegdenken?), om tot slot te landen met normatieve stellingnames en oplossingsstrategieën. Met dit geheel van opdrachten hopen we samen een beter zicht te krijgen op hoe duurzame stadsontwikkeling er wel en niet kan uitzien in de 20ste-eeuwse gordel, welke transitieën zinvol kunnen zijn en hoe we op adequate wijze meerdere duurzaamheidsuitdagingen kunnen vertalen in robuust beleid. Deze bijdrage bevat de analysekaders en kritische analyses van 7 Gentbrugs niche-initiatieven.

In de wetenschappelijke literatuur is er in het domein van innovatiestudies en transitiestudies de laatste jaren veel gepubliceerd over het belang van niches en experimenten. Ze worden gezien als essentieel om doorbraken te initiëren naar duurzamere maatschappelijke systemen in bijvoorbeeld voeding, energie, mobiliteit of zorg. Een niche wordt gedefinieerd als een afgeschermd ruimte die fungeert als broedkamers voor technologische vernieuwing en voor nieuwe sociale praktijken². Niches kunnen opgezet worden door ondernemers, sociale bewegingen of individuele burgers.

Samen met onze 22 studenten stelden we ons de concrete vraag in welke mate en hoe het niche-initiatief kan bijdragen aan een duurzame stadsontwikkeling in Gentbrugge en/of Gent. En wanneer is dergelijke verandering wel en niet wenselijk? Na een brede screening beslisten we om een verscheidenheid aan Gentse initiatieven te verkennen en te analyseren: soms wordt gefocust op fysiek-ruimtelijke stadsprojecten en technologische vernieuwing dan weer op nieuwe sociale praktijken, soms is het initiatief opgezet door burgers of sociale bewegingen, dan weer door overheden of bedrijven, etc.

Met deze verkenning trachtten we de studenten snel voeling te laten krijgen met het jaarthema. Ook liet deze analyse toe om studenten te laten kennismaken met elkaars perspectieven, aannames, wetenschappelijke logica's, expertises en normatieve voorkeuren. De studenten die het vak 'Duurzame Steden' volgden komen immers uit verschillende (master)opleidingen aan de Universiteit Gent: Ingenieurswetenschappen Stadsontwerp & Architectuur; Stedenbouw & Ruimtelijke Planning; Biologie; Bio-Ingenieurs (bos- en natuurbeheer; land- en waterbeheer; en milieutechnologie); en Politieke Wetenschappen.

Per 3 à 4 studenten werd één Gentbrugs initiatief grondig bestudeerd, in totaal dus zeven:

- 1) Ecowijk Gantoise
- 2) Duurzaam vastgoedproject Den Draad
- 3) De Félix – Dienstencentrum Gentbrugge
- 4) Viadukaduk
- 5) De Geveltuinbrigade
- 6) Oogstgoed
- 7) Let's Save Food.

² Paredis E. (2018). Governance van transitieën. In G. Bouckaert, A. Van Hondeghe, J. Voets, S. Op de Beeck, K. Verhoest, & M. Ruebens (Eds.), *Handboek overheidsmanagement. Samen werken aan een overheid in beweging*. (pp. 457–484). Brugge: Vanden Broele. Zie UFORA.

Telkens dienden de ambities op vlak van duurzaamheid en stedelijkheid kritisch te worden beschreven, alsook wensten we evaluerende reflecties over de 'politieke' transitiepaden die de onderzochte initiatieven in zich dragen. Waar de beschrijving zo neutraal mogelijk diende te gebeuren, vroegen we de studenten bij de reflecties ook zelf stellingnames te ontwikkelen. De studenten gebruikten kwalitatieve technieken voor deze opdracht, met name een screening van websites en (beleids)documenten en interviews met betrokken actoren. Alle studenten kregen een deskundige inleiding en uitstekend advies van Liesbeth Bultinck, Nathalie Desmet en Fien Matthys (allen Stad Gent) tijdens een werkcollege (23 okt. 2020) en aparte, specifieke contacten. Als docenten reikten we de studenten enkele analysekaders aan die voortbouwden op de leerstof uit de hoorcolleges rond duurzaamheid, transities en stedelijkheid. Deze kaders lichten we hieronder summier toe.

Inschatten van het duurzaam en stedelijk karakter

Er mogen dan wel heel wat discussies bestaan over zowel het kaderen van een specifiek duurzaamheidsprobleem als over de beste oplossingsstrategie, duurzaamheid is geen louter arbitrair of relativistisch concept. We kunnen immers niet omheen enkele vrij algemeen aanvaarde basisprincipes, met name intra- en intergenerationele rechtvaardigheid en respect voor de draagkracht van de aarde. Of om het met wat minder dure woorden te zeggen, het gaat om een goed leven in een samenleving waarin alle mensen rechtvaardig behandeld worden en die binnen ecologische grenzen blijft³.

Het is op basis van deze brede contouren dat een meer verfijnd kader werd ontwikkeld dat kan gebruikt worden om nieuwe of lopende initiatieven te verkennen op vlak van duurzaamheid. Dit kader, vertaald in onderstaande 3*5-tabel, is sterk gebaseerd op een actie-onderzoek uitgevoerd door Devolder en Block⁴ met als doel het debat over stadsprojecten inhoudelijk te voeden vanuit de centrale duurzaamheidsprincipes en ook te verbreden rekening houdend met inzichten uit het jonge vakgebied 'transitiestudies'.

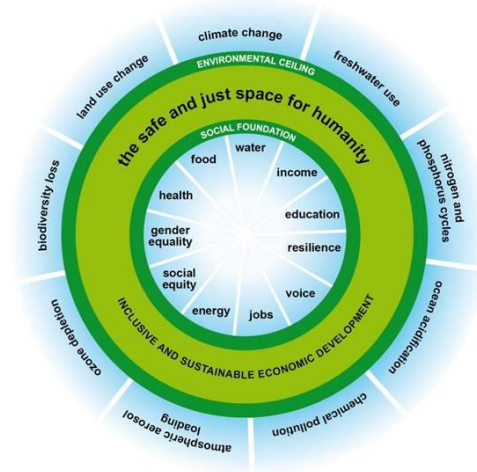
Dit kader wil in de eerste plaats inspireren en leent zich bij uitstek om een dialoog te starten over een nieuw of bestaand concept, initiatief of project, alsook om gemeenschappelijke betekenissen te zoeken over wat een duurzaam initiatief wel of niet kan zijn. Zo kan deze tabel gebruikers confronteren met zaken waar ze zelf, in eerste instantie, niet aan dachten. Het kader heeft geenszins als doel een score te bepalen over het duurzaamheidsgehalte van een nieuw of lopend initiatief. En evenmin betreft het een afvinklijst waarbij idealiter alle hokjes tegelijkertijd worden afgevinkt met te simpele ja/nee-antwoorden. Liever dan een 'bingo' binnen één rij, wordt gewezen op de meerwaarde van een interessante en relevante spreiding over de 3 rijen. Ook is een genuanceerde inschatting wenselijk. Omdat het niet mogelijk is om te voorspellen welke verandering nieuwe of lopende niche-initiatieven vandaag of in de toekomst effectief zullen realiseren, wordt voorgesteld om zo veel als mogelijk te focussen op de gestelde of de te stellen ambities.

³ Block T. & Paredis E. (2019) Het politieke karakter van duurzaamheidsvraagstukken. In: Coene J., Raeymaeckers P., Hubeau B., Marchal S., Remmen R. & Van Haarlem A. (red.) *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2019*, Acco: Leuven/Den Haag, pp.47-66.

⁴ Devolder S. & Block T. (2015), Transition Thinking Incorporated: Towards a New Discussion Framework on Sustainable Urban Projects. *Sustainability*. 7(3), 3269-3289. Block, T. (2020) *Discussiekader voor duurzaamheidsinitiatieven, louter ter inspiratie*. Blogtekst www.CDO.UGent.be, 4p.

	ECOLOGISCHE GRENZEN	GESLOTEN KRINGLOOP	NATUUR EN CULTUUR	LEVENS KWALITEIT	GEZONDHEID
ECOLOGISCH & GOED LEVEN	In welke mate tracht het initiatief de ecologische voetafdruk zo laag mogelijk te houden en zo de druk op het milieu (dus incl. grond en lucht), het klimaat, de biodiversiteit,... niet te verhogen? In hoeverre draagt het initiatief bij aan hernieuwde controle over het duurzaam gebruik van lokale resources (bv. bodem, kennis, infrastructuur,...)?	In welke mate tracht het initiatief uitgaande stromen zoals water, afval en materialen tot het minimum te herleiden? Hoe wordt ingezet op korte ketens en lokale kennis van materialen en technologieën, alsook op delen, hergebruik en recycleren.	In welke mate gaat het initiatief in dialoog met de natuur en overstijgt het de traditionele benadering waar stad en land tegenpolen zijn? In welke mate is er ruimte voor meer biodiversiteit, voor het toevoegen of opnemen van natuurlijke elementen en het herstel van de natuur. Welke plaats is er voor metabolische processen (water, energie, ...)?	Zet het initiatief in op 'het goede leven' binnen zowel een rechtvaardige samenleving als ecologische grenzen: in welke mate is er aandacht voor efficiëntie en comfort, alsook voor een goede balans tussen welzijn en welvaart?	In welke mate wordt ingezet op een gezonde levensstijl voor iedereen? Hoe wordt aandacht besteed aan zowel de mentale als de fysieke gezondheid (bv. via sport en lichaamsbeweging, gezonde voeding, hygiëne, ontspanning, vitaliteit, welbevinden,...)?
RECHTVAARDIG & SAMEN	SOCIALE RECHTVAARDIGHEID Komt het initiatief iedereen ten goede? Worden er acties ondernomen om exclusieve toe-eigening, segregatie en sociale verdringing tegen te gaan? Gebeurt de verdeling van kosten en baten op een rechtvaardige manier, zowel voor hier en elders, als voor nu en later? Op welk niveau wordt sociale rechtvaardigheid in rekening gebracht? Lokaal en/of bovenlokaal?	EMANCIPATIE Zet het initiatief in op sociale emancipatie van individuen en groepen uit kwetsbare milieus? Hoe wordt werk gemaakt van samenlevingsopbouw, sociale cohesie, kindgerichtheid, duurzame welvaarts-ontwikkeling en verdeling, economische betrokkenheid en jobcreatie? Ondersteund het initiatief sociale mobiliteit of sluit het mensen op in doelgroepen elk met hun eigen beleid?	COLLECTIEF BELANG Overstijgt het initiatief de individuele belangen van de betrokken actoren en wordt het collectief belang voorop geplaatst? Hoe wordt rekening gehouden met de noden en behoeften van de gemeenschap en met het sociaal en cultureel kapitaal uit de buurt of de stad? Hoe en waar is dat collectief belang ruimtelijk geterritorialiseerd: straat, buurt, stad, regio,...?	PARTICIPATIE In welke mate kunnen alle betrokken actoren, ongeacht hun herkomst, inkomen, geslacht en geaardheid, deelnemen aan (politieke) besluitvormingsprocessen en zelf (zonder beroep te doen op overheden) activiteiten ondernemen rond dit initiatief? Is de participatie ook ruimtelijk gelokaliseerd? Betrokken op de buurt, een lokale munt, een nieuwe gebiedsomschrijving...?	COPRODUCTIE In welke mate krijgt het initiatief vorm en inhoud door en voor iedereen? Hoe verloopt de samenwerking tussen verschillende stakeholders: stad, buurt, middenveld, ondernemers,...? Hoe worden de lasten, lusten en verantwoordelijkheden gedeeld? Speelt wederzijdse betrokkenheid op de plaats en plaatsgebonden solidariteit een mobiliserende rol?
TRANSFORMATIE	STRUCTUREN Zet het initiatief druk op de dominante institutionele en sociale structuren en op de aanwezige fysiek-ruimtelijke infrastructuren? Wordt gericht getracht om deze (infra)structuren te wijzigen?	CULTUREN Speelt het initiatief in op bestaande normen en waarden? Wordt gestreefd naar een verandering van beleving en van de ruimere maatschappelijke en culturele betekenis?	PRAKTIJKEN Zorgt het initiatief voor wijzigend gedrag en andere routines (bv. inzake het gebruik van materialen, diensten, ruimte,...) en voor veranderende behoeften van gebruikers en bewoners?	WISSELWERKING Zoekt het initiatief een zinvolle wisselwerking met zijn omgeving en andere initiatieven? Werkt het initiatief 'besmettelijk' (kan zowel inhoudelijk, praktisch als procesmatig zijn)?	ONDERNEMERSCHAP Getuigt het initiatief van gezond ondernemerschap? Is het in staat om relatief zelfstandig te overleven? Zijn er voldoende allianties die in geval van nood betekenisvol zijn?

De ecologische en sociale uitdagingen worden respectievelijk vertaald in een rij met dimensies onder de hoofding 'ecologisch en goed leven' en een rij met dimensies rond 'rechtvaardig en samen'. Uiteraard hebben beide rijen elk afzonderlijke prioriteiten en doelstellingen, maar er is ook heel wat overlap. Het creëren van synergiën tussen beiden, zowel bij het aanduiden van de problematiek als bij het zoeken naar mogelijke oplossingen, is wat voorop moet staan. Het belang van deze verwevenheid werd uitgebreid toegelicht aan de studenten tijdens het eerste hoorcollege, onder meer door te verwijzen naar het invloedrijke idee van de donuteconomie, een economisch model van Kate Raworth⁵. Duurzame samenlevingen floreren in de donuteconomie tussen een ecologisch plafond, dat gebaseerd is op de planetaire grenzen van Rockström e.a.⁶, en een sociale basis die stelt dat iedereen toegang moet hebben tot basisbenodigdheden zoals voeding en water, gezondheidzorg, onderwijs, werk en inkomen, energie. De koppeling tussen ecologische en sociale bekommernissen wordt echter niet altijd gemaakt. Zo wordt het concept 'duurzaamheid' in geïndustrialiseerde landen doorgaans te eng ingevuld, en ligt de focus veelal op (technologische oplossingen voor) milieuproblemen. Voorliggend discussiekader stimuleert net om binnen een discussie over de ambities van een duurzaamheidsinitiatief sterk in te zetten op zowel sociale als ecologische uitdagingen.

De derde rij van de tabel, 'transformatie', heeft betrekking op het transformatieve karakter van het initiatief. Een transformatie of transitie raakt aan de fundamenteën van socio-technische systemen. Voorbeelden van dergelijke systemen zijn ons mobiliteitssysteem, ons systeem van bouwen en wonen, ons energiesysteem, maar zeker ook ons voedsel- en landbouwsysteem. Een nieuwe wet of een technologische aanpassing wordt niet zomaar als een transitie gezien. Een transitie impliceert een verandering van de dominante structuren (institutionele, technologische, economische en/of fysieke aspecten), culturen (dominante denkbeelden, waarden en paradigma's) en werkwijzen of praktijken (routines, regels en gedrag) van een socio-technisch systeem. Een transitie verloopt niet lineair, maar is een gevolg van een grillig samenspel van allerlei processen in vele domeinen tegelijkertijd (onder meer in technologie, wetgeving, normen en waarden, maatschappelijke omgangsvormen). Een systeem kan verstoord raken onder druk van grote maatschappelijke trends, door interne contradicties binnen het systeem en door innovatieve niches die tonen dat alternatieven mogelijk zijn. Op momenten dat deze drie vormen van druk samen opduiken, vormt er zich een 'window of opportunity' en is het gemakkelijker voor niches om door te breken en het socio-technische systeem ingrijpend te wijzigen. In deze co-evolutie spelen (mature) niches dus een noodzakelijke rol: ze fungeren als broedkamers voor technologische vernieuwing en nieuwe socio-culturele praktijken of combinaties daarvan⁷. Nieuwe of lopende duurzaamheidsinitiatieven kunnen deze innoverende rol vervullen en bijgevolg de ambitie hebben om systemen te transformeren.

Omdat we in het vak 'Duurzame Steden' focussen op stedelijke vraagstukken, en in dit geval specifiek op duurzame stadsontwikkeling in Gent en Gentbrugge, hebben we in de 3*5-tabel enkele noodzakelijke verfijningen aangebracht. De zoektocht naar transformatieve initiatieven hangt hier immers ook sterk samen met de rol van lokale actoren (en bij uitstek stedelijke overheden). Hoe krijgen zij terug greep op bepaalde socio-technische systemen en/of maatschappelijke vraagstukken? In welke mate laten deze zich stedelijk behandelen?

⁵ Raworth K. (2017) Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist. Random House, London.

⁶ Rockström J., Steffen W., Noone K., Persson Å., Chapin F.S. et al. (2009) A safe operating space for humanity. Nature 461, 472-475

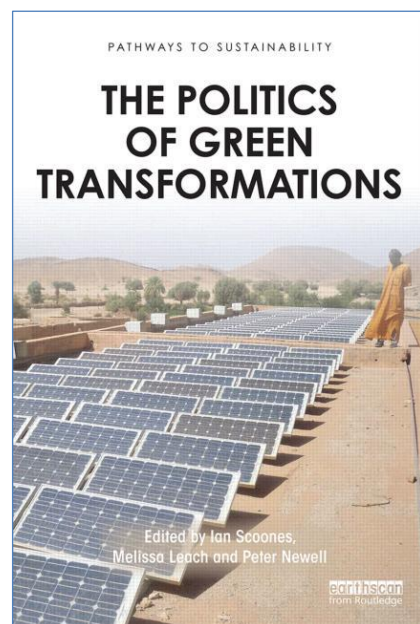
⁷ Paredis E. (2018). Governance van transitie. In G. Bouckaert, A. Van Hondeghe, J. Voets, S. Op de Beeck, K. Verhoest, & M. Ruebens (Eds.), *Handboek overheidsmanagement. Samen werken aan een overheid in beweging*. (pp. 457-484). Brugge: Vanden Broele.

In de bespreking van het niche-initiatief vroegen we dan ook aan onze studenten om expliciet stil te staan bij de wijze waarop het initiatief de lokale/stedelijke context mobiliseert. Dat kan gaan van 'helemaal niet' tot 'zeer sterk': sommige initiatieven zijn niet eigen aan de stedelijke context en bestaan ook buiten de stedelijke politieke arena, andere initiatieven zijn juist nadrukkelijk op de stedelijke context betrokken, zowel op vlak van de partners die het initiatief schragen (gericht op stedelijke consumenten, geïnitieerd door een stedelijke schepen van leefmilieu, verankerd in een stedelijk armoedebestrijdingsbeleid, aansluitend bij stedelijke 'alternative networks',...) als in de ruimtelijke oriëntatie (typisch buurtgericht, vooral aanwezig in de negentiende eeuwse wijken, gekoppeld aan een stadsregionaal label, de bevestiging van de stad land tweedeling of juist patroon doorbrekend, etc.).

Die stedelijke kleuring kan ook zitten in de aard van de strategie die de aansluiting zoekt bij de organisatie van het stedelijk samenleven in brede zin. Dit kan gaan over de koppeling aan kerntaken van stedelijke overheden, zoals het ontwikkelen en onderhouden van publieke infrastructuur, de verzorging van stedelijke diensten op vlak van zorg, onderwijs, huisvesting, tewerkstelling, etc. Hier zien we de articulatie van het spanningsveld tussen publieke rollen, private diensten en de ruimte die wordt ingevuld door een meer of minder georganiseerd middenveld.

Welk transitiepad draagt het initiatief in zich?

We vroegen onze studenten ook om in het normatieve luik van deze opdracht kritisch te reflecteren over de 'politieke' transitiepaden die de onderzochte initiatieven in zich dragen. Met andere woorden, de studenten dienden aan te geven binnen welke dominante logica een transitie werd nagestreefd. De algemene leidraad die we hier meegaven was het inleidend hoofdstuk van het boek *The Politics of Green Transformations*⁸ waarin vier transformatiepaden ideaaltypisch worden toegelicht: 'techno-centrische transformatie', 'marktgedreven transformatie', 'staatsgeleide transformatie' en 'burgergedreven transformatie'. De studenten situeerden hun onderzocht Gentbrugse initiatief in één van deze paden of in een combinatie van paden. Ook kon er sprake zijn van een evolutie en kon de situering van de studenten afwijken van de visie en ambitie die bij de betrokken actoren leven. Misschien herkende de studenten een marktgedreven logica binnen het initiatief terwijl de betrokken actoren zelf aangeven vooral in te zetten op 'grassroots innovation'.

We vroegen ook weer te geven wat de kracht van dit initiatief en de (bewust of onbewust) gevolgde transitiepaden kan zijn. Wat is de politieke positionering van dit initiatief? Welke groepen worden erdoor gemobiliseerd of bij welke reeds gemobiliseerde groepen vindt het initiatief aansluiting? Is die positionering specifiek stedelijk? Waarom en op welke manier kan dit initiatief bepaalde systemen in de Gentbrugse regio verduurzamen? En reflecteer tot slot grondig over zwakten en valkuilen van het initiatief. Waarom versterkt dit (helemaal) niet het duurzaamheids-, transformatief en stedelijk denken (tegelijk)?

⁸ Scoones I., Newell P., Leach M. (2015), *The Politics of Green Transformations*. In: Scoones I., Leach M. & Newell P., *The Politics of Green Transformations*, pp.1-24.

Samenvatting van de concrete opdracht

Zeven Gentbrugse initiatieven werden kritisch geanalyseerd. Dit gebeurde in groepjes van 3 à 4 studenten. Volgende concrete vragen werden door ons aan de studenten meegegeven.

Luik 1
- Algemeen opzet (min. 1 en max. 2 pagina's): visie en discours, achtergrond en context, betrokken actoren, ruimtelijke context, etc. - Twee beelden (bv. foto's of figuren), incl. enkele regels waarom deze beelden zijn geselecteerd. - Een schets van de geuite ambities op vlak van stedelijke duurzaamheid en stedelijke transformatie (min. 1 en max. 2 pagina's), gebaseerd op de 3*5-tabel.
Luik 2
- Situering van initiatief binnen transitiepaden van Scoones et al. (min. ½ en max. 1 pagina) - Reflectie over de kracht van het initiatief, de positionering (incl. ruimtelijke verankering) en de transitiepaden (min. ½ en max. 1 pagina) - Reflectie over de zwakten en valkuilen van het initiatief, de positionering en de transitiepaden (min. ½ en max. 1 pagina)

Ecowijk Gantoise

Nicolas Boey, Elisa Gaman, Didi Naessens & Qian Xin Liang

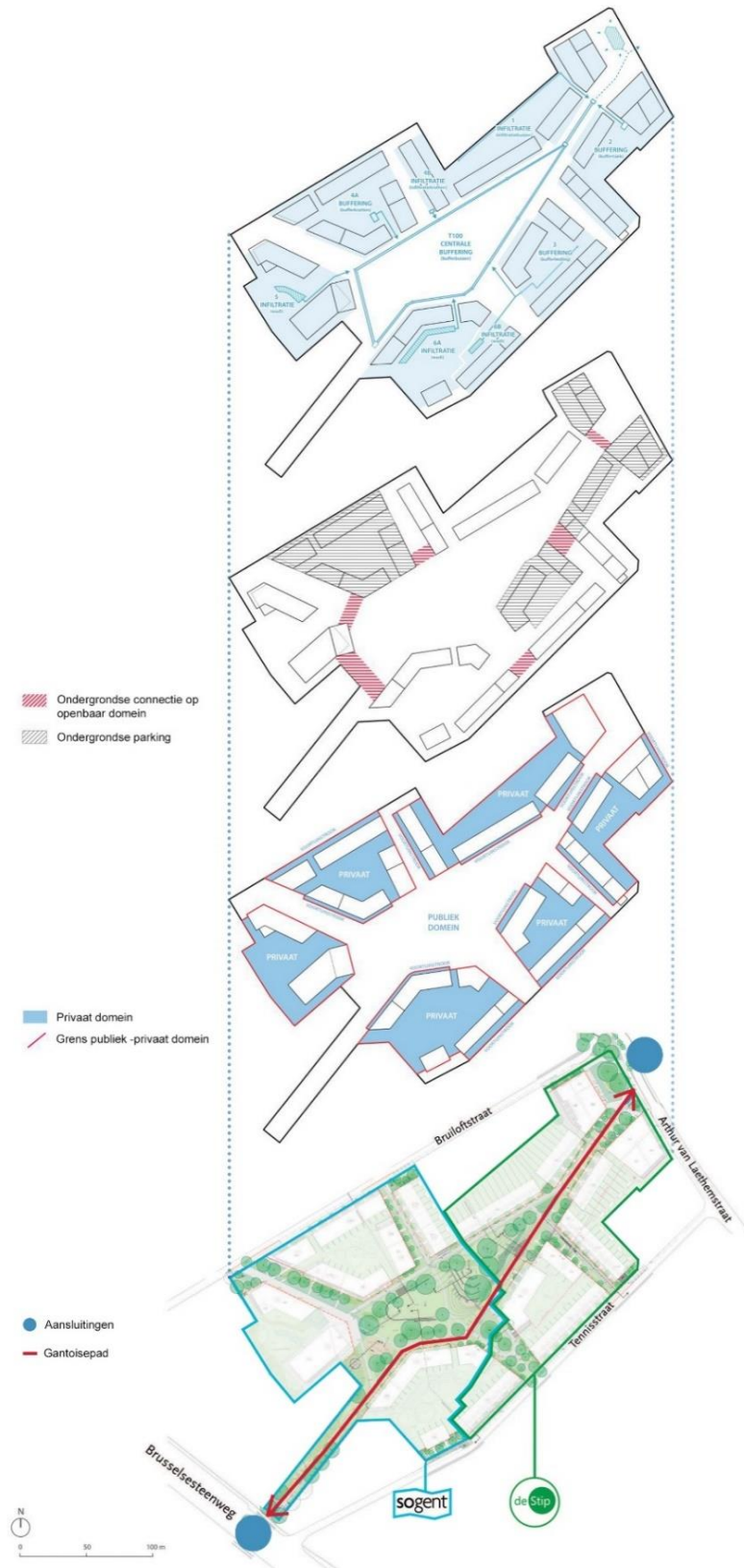
Algemeen opzet

Midden in een woonbuurt in Gentbrugge, tussen de Bruiloftstraat en de Arthur Van Laethemstraat bevond zich vroeger het Jules Ottenstadion: een plek waar alle supporters te vinden waren om hun favoriete voetbalploeg KAA Gent te zien spelen. Daar vlak naast, in de Tennisstraat, was tennis- en hockeyclub 'La Gantoise' gevestigd.

De voetbalclub verhuisde naar de intussen alomgekende Ghelamco Arena, waarna in 2012 het terrein eigendom werd van sogent. De gronden van de sportclub 'La Gantoise' werden op hun beurt, in 2015, opgekocht door de private projectontwikkelaar 'De Stip'. Er kwam in totaal vijf hectare grond vrij die herbestemd kon worden tot woonwijk. Het studiebureau BUUR maakte een inrichtingsplan op met een overkoepelend visieplan voor deze toekomstige wijk. Op die manier konden beide partijen hun deel ontwikkelen en toch nog als geheel worden gezien. Het doel is om een kwalitatieve en kindvriendelijke woonwijk met een centraal wijkpark te realiseren die een zo laag mogelijke ecologische voetafdruk heeft.

Zowel sogent, als De Stip zullen op hun eigen deel verschillende types woningen bouwen met elk een eigen private tuin/terras of een gemeenschappelijke groenzone. Zo zijn er appartementen, ééngezins-, schakel- en meergezinswoningen, maar ook inclusieve woningen en budgetwoningen. Meer specifiek zal sogent minimaal 60 bescheiden woningen bouwen en 20 inclusieve wooneenheden. Ook de Stip zal op zijn beurt minimaal 30 bescheiden woningen bouwen (Sogent, 2020).

Het uitzicht en de sfeer van de wijk zal één geheel vormen voor beide delen door het opstellen van een beeldkwaliteitsplan. De gevel zal rode tinten bevatten door te werken met bakstenen, het buitenschrijnwerk zal bestaan uit hout of aluminium en er zal gewerkt worden met witgelakt staal om enkele accenten te leggen zoals de brievenbussen of huisnummers. Aan de achterkant van de woningen zullen er zich gemeenschappelijke binnenhoven bevinden met pluktuinen die in collectief beheer zullen zijn. Op het gelijkvloers van de appartementen komen wijkversterkende functies of handelsruimtes (Bontinck, 2019).

Figuur 1. Bovenstaande plannen geven een goed beeld over de verschillende duurzame aspecten van de wijk die besproken zijn in de tekst. Dit is het belangrijkste onderdeel van het project en verdient dus extra visuele aandacht. De plannen tonen de innovatieve aanpak op vlak van waterbeheer, parkeerplaatsen en de combinatie privé en publiek domein. In de zoektocht naar plaats en ecologie in de stad zullen dit belangrijke aspecten zijn om mee te nemen in alle plannen voor de toekomst. Van boven naar onder: plan van regenwaterinfiltratie en -buffering naar de centrale bufferingszone in het park, plan van de ondergrondse parkings en aansluiting op het openbaar domein, plan van publiek-privaat domein met centraal het publiek park en de privé- en collectieve tuinen op het privaat domein, masterplan met onderverdeling van de grondgebieden van sogent en De Stip met diagonaal het Gantoisepad en de aansluitingen op de omgeving/OV-knooppunten (Aangepaste plannen door Elisa Gaman, verkregen van Ghys, P.)

De wijk zal volledig autovrij zijn met een ondergrondse parking. Bovendien zal er vooral ingezet worden op alternatieve vervoersmodaliteiten, zoals deelauto's, deelfietsen, openbaar vervoer etc. Bij het binnenkomen van de wijk zullen er toegangsregelingen staan zodat enkel noodverkeer of bijvoorbeeld verhuishagens in de wijk kunnen circuleren. Diagonaal door de wijk komt het 'Gantoisepad' dat inzet op een sterke wandel- en fietsverbinding. Dit pad komt uit op de Brusselsesteenweg waar ook een tramverbinding is. Door de wijk autovrij te maken, is er ruimte vrij voor een centraal wijkpark van ongeveer 2 hectare groot, waar speelelementen worden geïmplementeerd die verwijzen naar het sportverleden van de Gantoisesite. Deze is publiek toegankelijk zodat de omliggende buurtbewoners ook welkom zijn (BUUR, 2016).

Initieel werden er door sogent 180 woningen voorzien met een centraal wijkpark van slechts 1 ha en voornamelijk laagbouw met maximaal vier bouwlagen. Toen in 2015 De Stip als private projectontwikkelaar erbij kwam in het project, moest er meer aandacht gegeven worden aan de economische haalbaarheid van het project. Dit was voor sogent initieel iets minder van belang omdat zij als overheidspartij geen winst moeten voorzien. Om de prijzen marktconform te kunnen aanbieden én de doorgedreven duurzaamheidsdoelstellingen van de wijk te kunnen behouden, werd zo het aantal opgetrokken naar 300 (kleinere) woningen. Het doel is om uiteindelijk een densiteit van 50 à 60 woningen/ha te behalen, iets wat het duurzaamheidsdoel van de wijk extra bekrachtigt. De kleine woningen en hogere dichtheid, zorgt ervoor dat momenteel een wijkpark op tafel ligt dat dubbel zo groot is als in het initiële plan (Denc!-studio, 2020).

Na het opstellen van het inrichtingsplan werd in februari 2017 een verkavelingsaanvraag en een stedenbouwkundige vergunning voor openbaar domein ingediend. Echter werd maar één van de twee vergunningen goedgekeurd. Hier werd in 2018 beroep tegen gedaan waardoor de twee vergunningen uiteindelijk in juni 2020 werden goedgekeurd. Ondertussen zijn de buurtbewoners voor de derde keer in beroep gegaan tegen het project, wat zorgt voor een enorme vertraging en het proces nog steeds bezig is (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

In afwachting totdat de ecowijk bewoond kan worden, wordt de site tijdelijk ingevuld met allerlei functies of initiatieven. Zo werd in de zomer van 2020 een iglo-vormige constructie gebouwd genaamd 'Beepod' die begroeid was met planten om twee bijenkorven met zwarte bijen een plaats te geven. Daarnaast plaatste de plantenkwekerij K WEEK een serre met groenteplantjes, kruiden, en bloemen. Ook voor de jongere generatie werd aan een tijdelijke invulling gedacht, namelijk de bouwspeelplaats. De focus hier ligt op het experimenteren met recuperatiemateriaal zodat kinderen tussen 8 en 14 jaar op een duurzame manier aan de slag kunnen gaan met werkgereedschap (Sogent, 2020). Een bijkomende reden voor deze tijdelijke invulling is om voor een aanknopingspunt te zorgen met de buurtbewoners. In plaats van te vergaderen met de buurtbewoners rond een tafel wordt op deze manier gezocht naar een meer praktische manier zodat de buurtbewoners meer voeling krijgen met de wijk en de positieve aspecten ervan (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

Uit een interview met de projectleider van sogent, Peter Ghys, vernamen we dat sogent ondertussen nog op zoek is naar een projectontwikkelaar om de woningen te realiseren. Zo blijft de bouwgrond eigendom van sogent, echter worden de woningen gebouwd door een andere partij. Uit de 12 kandidaten zijn er nu 5 ontwikkelaars geselecteerd en wordt de evaluatie gedaan wie de beste kwaliteit kan bieden onder andere op vlak van duurzaamheid (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

Figuur 2. Masterplan van Ecowijk Gantoise met 3 sfeerbeelden van de wijk waarop de buurtversterkende functies te zien zijn zoals een apotheek, alsook de referentie naar de sportgeschiedenis door het 'Gantoisepad' (Zelfsamengestelde compositie met beelden van BUUR, 2019)

Schets van de geuite ambities

De belangrijkste ambitie die het project naar voor wil brengen en ook weggegeven wordt in de naam, is de ontwikkeling van een echte ecowijk. De Afdeling Mobiliteit & Ruimtelijke Planning van de Universiteit Gent maakte in 2013 een rapport op over het concept ecowijk (Moentjes & Lüdtké, 2013). Hierin definiëren ze een ecowijk als volgt:

"Een ecowijk staat synoniem voor een ecologische stedenbouw die zich bezighoudt met het creëren van holistische ecologische condities om de biodiversiteit in de bebouwde omgeving te behouden, de levenskwaliteit van zijn bewoners te verbeteren nu en morgen, en daarmee ook doelstellingen heeft op het gebied van energiezuinig, sociale toekomstwaarde en wellicht zelfs autarkie; dwars door verschillende schaalniveaus heen."

In datzelfde rapport wordt ook dieper ingegaan op het verschil tussen een ecowijk en een duurzame wijk. Zijn dit synoniemen of bestaat er toch een onderscheid? Volgens het UGent rapport wordt bij beide termen een holistische benadering nagestreefd, waarbij er aandacht is voor ecologische ambities, sociale doelstellingen en economische leefbaarheid. Echter, bij een ecowijk ligt de klemtoon veel meer op ecologie en natuur in brede zin.

Wanneer een bepaald facet ontbreekt, zoals gebrek aan aandacht voor betaalbaarheid of sociale mix, kan de wijk nog steeds een ecowijk genoemd worden, maar niet langer een duurzame wijk. Ook in een duurzame wijk kunnen facetten ontbreken, maar in dit geval gaat het dan eerder over bepaalde groenaspecten.

Voor het bepalen van de graad van duurzaamheid van de wijk ambieert het project om een BREEAM Communities certificaat te behalen van het niveau 'Outstanding'. BREEAM staat voor Building Research Establishment Environmental Assessment Method en is een alomvattende certificeringmethode voor duurzame projecten, zowel op vlak van masterplanning projecten, infrastructuur en gebouwen. Door specifiek te kiezen voor BREEAM Communities wil Ecowijk Gantoise echt de nadruk leggen op duurzame wijkontwikkeling en niet enkel duurzaam bouwen (Mint, z.d.). Om een dergelijke certificatie te kunnen behalen, moet een uitvoerige impactstudie gemaakt worden van het ontwerp. Hiervoor schakelde het project verschillende adviseurs in zoals Driekwart Groen, Mint, Hydroscaan en Ingenium, waarvan drie van de vier een lokaal kantoor hebben in het Gentse (BUUR, 2016). Elk van de adviesbureaus deed een uitgebreide 'ecologische' duurzaamheidsstudie, respectievelijk op vlak van ecologie, mobiliteit, waterhuishouding en energie. Hun opdracht was om de ecologische voetafdruk van de ecowijk zo laag mogelijk te houden.

Hydroscaan maakte bijvoorbeeld een globale strategie op voor een duurzame waterhuishouding op de site (Hydroscaan, z.d.). Hierbij werd in eerste instantie het verwachte watergebruik op de site in detail ingeschat en bekeken voor welke toepassingen het gebruik van leidingwater noodzakelijk is, de zogenaamde hoogwaardige toepassingen. Voor laagwaardige toepassingen werd gekeken of deze konden voorzien worden door regenwater. Het aanbod aan regenwater op de site zal echter niet voldoende zijn, daarom werd ook sterk ingezet op waterbesparende maatregelen en technieken en zal er ook een zuivering en hergebruik zijn van grijs afvalwater. Op die manier wordt geambieerd om 99% van het toegelaten niet-drinkwaterverbruik lokaal te voorzien (Sogent, 2019).

Daarnaast is er ook aandacht voor overstromingsrisico's op de site. De regenwaterreservoirs werden verder aangevuld met infiltratie- en buffervoorzieningen die samen zodanig gedimensioneerd zijn dat de wijk voorzien is van een regenwaterbuffering om een regenval van eens om de 100 jaar te kunnen opvangen. De infiltratie- en buffervoorzieningen geven ook mogelijkheden voor zowel droge als natte landschappen en er is ook aandacht voor structuurvariatie met onder meer gemaaide en niet gemaaide zones. Allemaal aspecten die erg belangrijk zijn voor biodiversiteit. Bovendien kan gesteld worden dat het project op vlak van biodiversiteit voor meer biodiversiteit en natuurlijke elementen zal zorgen dan de sportterreinen ervoor. De sportterreinen zorgden namelijk voor een relatief hoge verharding van het terrein, terwijl bij het nieuwe project aandacht is voor ontharding, water en groene infrastructuur, waaronder diverse boom- en struiksoorten. Verder wordt er in het wijkpark ook gewerkt met vegetatiewanden, muurbegroeiingen, groenpaden, groenoverkappingen en groenafscheidings t.b.v. een rijke ecologische waarde. De biodiversiteitsplannen werden uitgewerkt door Driekwart Groen. Ingenium stelde op zijn beurt een plan op voor een slim, lokaal energiesysteem volgens het principe '*all electric*' waarbij op de daken een grootschalige PV-installatie voorzien wordt (Ingenium, z.d.). Op die manier wordt niet enkel op vlak van water, maar ook op vlak van energie en warmte de kringloop zo veel mogelijk gesloten.

Op vlak van sociale duurzaamheid is er veel aandacht voor de kind vriendelijkheid van de wijk met een speelweefsel doorheen de wijk en speelplekken in de collectieve tuinen, dicht bij de woning voor de allerkleinsten (Sogent, 2019). Twee pleintjes worden ingericht met buurtgerichte functies, zoals een buurtschuur, kinderopvang, coworking kantoren en lokale handel (BUUR, 2016).. De buurtschuur bijvoorbeeld is een indoor accommodatie waar evenementen plaats kunnen vinden zoals een communiefeest of een verjaardagsfeestje. Dit compenseert op een manier de kleinere woningen, door andere functies in de wijk te voorzien en collectief te maken (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

De inclusieve woningen, die door sogent zullen voorzien worden, zijn voor mensen met een fysieke of mentale beperking, zodat zij daar zelfstandig kunnen wonen, al dan niet met hulp van familie of een begeleider. Zij moeten ingeschreven zijn bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (het VAPH) (Sogent, 2017). Er zullen ook 30 budgetwoningen zijn die gehuurd kunnen worden door mensen die het financieel moeilijk hebben. Deze worden verkocht aan een goedkopere prijs dan de marktconforme woningen. Door een variatie aan woontypologieën probeert deze wijk een breed en divers publiek aan te spreken en zo een sociale diversiteit te creëren en mensen een kwalitatieve woning aan te bieden die hier in eerste instantie de mogelijkheid niet voor hadden (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

Via de geschiedenis van de site en aldus de integratie van sportinfrastructuur, is er ook aandacht voor de gezondheid van de (buurt)bewoners (Sogent, 2019). Dit geldt eveneens voor de aanwezigheid van groene infrastructuur. Dit zijn ook mogelijke buurtversterkende aspecten van het project.

Met deze uitgebreide inrichtingsplannen en duurzame visie voor de wijk, kan Ecowijk Gantoise de eerste wijk worden in het Gentse en de tweede wijk in België die een *BREEAM Communities 'Outstanding' certificate* behaalt (BREEAM, z.d.). Dit toont hun ambities op vlak van innovatie en stedelijke transformatie. Ze willen een modelwijk zijn voor de 21ste eeuw met aandacht voor de stedelijke vraagstukken van de toekomst: verdichten, verduurzamen en vergroenen. Dat het project uiteindelijk ook het economisch plaatje in rekening brengt, is belangrijk om aan te tonen voor toekomstige projecten dat een duurzame wijk geen verlieslatende wijk hoeft te zijn. Op die manier is het een robuust project dat zowel op vlak van people, planet, als profit potentieel heeft. Desalniettemin moet het project ook opboksen tegen het huidige dominante systeem. Vooral omwille van het verdichten zet het project druk op de huidige invulling en dichtheid van de buurt, die onderdeel is van de 20ste -eeuwse rand.

Transitiepaden van het project

Het is duidelijk geworden in voorgaande paragrafen dat deze ecowijk streeft naar duurzaamheid op technisch en sociaal vlak. Maar hoe zijn deze doelstellingen precies tot stand gekomen, en wie neemt het voortouw in dit project? Om hier een antwoord op te vinden is het inleidend hoofdstuk van het boek 'The politics of green transformations' door Scoones et al. Gebruikt (Scoones *et al.*, 2015).

Verschillende partijen zijn betrokken bij dit project. Er zijn de omwonenden, de stad en de projectontwikkelaars. Elke partij beïnvloedt mee hoe deze wijk tot stand zal komen. De start van dit project werd genomen door sogent, hierdoor zijn ze de strekkers van dit project. Zoals boven vermeld, is door de opdeling van de site ook de projectontwikkelaar De Stip betrokken bij het project. Beiden hebben de ambitie om hier een duurzame modelwijk van te maken en dat is dan ook uitdrukkelijk in een intentieovereenkomst ondertekend. Via een 'outstanding' BREAAM-certificate hoopt De Stip dan ook deze doelstelling te behalen. De intentie achter het project verschilt echter wel. Als stadsbedrijf heeft sogent vooral de ambitie om een duurzame wijk neer te poten die zowel technisch als sociaal gedragen wordt. Zolang de kosten teruggewonnen worden, is dit voor hen een succesproject. De Stip daarentegen streeft naar technische duurzaamheid aan marktconforme prijzen. Voor hen is het financieel plaatje prioriteit 1. Het voorzien van budgetwoningen of sociale woningen zorgt dan alleen maar voor minder winst voor de ontwikkelaar. Dit resulteert dan ook in weinig sociale mix in het door De Stip gekocht deel van de site. Op basis van de politieke transitiepaden van Scoones et al. kan er dan ook afgeleid worden dat een deel van het project via sogent een sterke stad gedreven ontwikkeling ondergaat en het andere deel een eerder markt gedreven ontwikkeling door De Stip (Scoones *et al.*, 2015).

Een derde transitiepad die Scoones et al. aanhaalde, was de burger gedreven transitie. Deze aanpak wordt niet toegepast in dit project. In het begin van het project was er wel participatie met de buurt geweest, maar dit was niet voldoende om de ecowijk als een burgerinitiatief te klasseren. Ook wordt er gebruik gemaakt van tijdelijke invullingen op het braakliggend terrein om zo burgers te betrekken, maar de verantwoordelijkheid van het project ligt daarmee nog steeds bij sogent en de ontwikkelaar (Scoones *et al.*, 2015).

Om uiteindelijk een duurzame wijk te bekomen zijn er tal van technologieën nodig, zoals het hergebruik van grijswater. Hier willen de projectontwikkelaars nadruk op leggen door het behalen van een duurzaamheidscertificaat. Via het BREAAAM certificaat hopen beide partijen dan ook een uitmuntende score te behalen. De score criteria voor deze certificaten slaat dan ook direct op de duurzame technologieën die in het project geïmplementeerd worden. Dit project kan dus zeker ook onder de techno-centrische groep geplaatst worden. Al is het wel eerder een statisch gegeven, eenmaal de technologieën toegepast zijn, is er nog maar weinig plek voor technologische evolutie.

Kracht van het initiatief

De verschillende aspecten waarop dit project aandacht biedt voor duurzaamheid, worden reeds aangehaald in luik 1. Er wordt veel aandacht gegeven om op wijkniveau zo duurzaam mogelijk te leven door water te recupereren, alternatieve energievormen te gebruiken en de zone tot zover het mogelijk is autovrij te maken. Zoals weergegeven in de geuite ambities, worden er veel alternatieven aangeboden om de wijk volledig autovrij te maken. Dit wordt voornamelijk gedaan om enerzijds op vlak van duurzaamheid de bewoners te stimuleren de auto minder te gebruiken, maar ook om een gebied te creëren waarbij je het gevoel hebt dat je echt in de natuur woont zonder zich zorgen te maken over het lawaai dat verkeer met zich meebrengt. Het creëert ook een ruimte voor kinderen om er vrij te kunnen spelen, naast de speeltuinen, het voetbalveld, atletiekpiste en dergelijke voorzieningen die daar geplaatst zouden worden. Deze aspecten kunnen gezien worden als één van de belangrijkste krachten die het project voor voortbrengt.

Gentbrugge heeft reeds een hoge bevolkingsdichtheid van 1 676 inwoners per km² en deze zal blijven stijgen. Om te voldoen aan de stijgende vraag naar woningen, moet Gentbrugge op zoek naar alternatieven. Ecowijk Gantoise geeft als het ware een beeld over een nieuwe manier van samenwonen in een wijk. Mensen zijn steeds meer opzoek naar natuur en met de stijgende bevolkingsaantallen zou de kans om nabij een groot natuurgebied te wonen zeer klein zijn. Met dit bouwproject hebben de bewoners nog altijd de mogelijkheid om in een woning of een appartement te wonen waarbij een tuin aanwezig is. Het speciale hieraan is wel dat je eigenlijk woont in een park. Zoals reeds omschreven is dit project eigenlijk een modelwijk. Indien het project dus van stand kan komen en succesvol dit nieuwe manier van leven kan vervullen, zou dit uitgebreid kunnen worden naar andere gebieden in Gent en omstreken.

Door deze samenwerking heeft de stad enigszins inspraak op wat er gebouwd wordt. Zo komt er op het gebied van sogent woningen beschikbaar tegen een betaalbare prijs en woningen die vrijgehouden worden voor mensen met een beperking. Zonder de tussenkomst van de stad zou dit er nooit geweest zijn, aangezien meeste projectontwikkelaars eerder oog hebben voor het economisch aspect. Sogent heeft minder behoefte om te voldoen aan de aandeelhouders en bepaalde kosten die terugverdiend moeten worden waardoor zulke beslissingen sneller kunnen worden genomen. Sogent stelde het project voor aan verschillende projectontwikkelaars waarna zij dan met een voorstel konden komen voor de bouw op hun grondgebied. Door dit te doen verwacht sogent dat de projectontwikkelaars elkaar zullen overtreffen met de plannen op vlak van duurzaamheid. Sogent kan op deze manier een projectontwikkelaar aanwerven die het beste aan hun voorwaarden voldoet (Ghys, P., persoonlijke communicatie, 18 november 2020).

Ecowijk Gantoise is een ambitieus project waar de aandacht voornamelijk ligt op het creëren van een ecowijk waarbij bewoners op een nieuw manier samenleven. Dit door dichter bij elkaar te wonen en in plaats van een privétuin te hebben, één gemeenschappelijk stuk natuur te delen. Het is een zeer mooi project dat de mogelijkheid weergeeft om op een ander manier te wonen dan het traditionele. Het geeft een soort van blik naar hoe het mogelijk in de toekomst eruit kan zien. Desondanks de vele protesten van de bewoners, worden de buurtbewoners wel betrokken in het project door de tijdelijke invullingen en gesprekken die de projectleider tracht te houden.

Zwakten en valkuilen van het initiatief

Ecowijk Gantoise werd oorspronkelijk aanzien als een ambitieus project met oog voor duurzaamheid, maar werd naarmate de vorderingen als een omstreden project bestempeld. Van de plannen die in 2013 in samenspraak met de buurtbewoners werden voorgesteld, blijft nauwelijks iets over. Petities werden getekend en vergunningen werden niet erkend. Dit allemaal vindt oorsprong in verschillende zaken.

Allereerst was er slechte communicatie tussen sogent en de bewoners waardoor verschillende petities getekend werden. Dit kwam voornamelijk door de hoeveelheid parkeerplaatsen die de buurtbewoners vrezen te verliezen bij de introductie van nieuwe bewoners in de wijk. Oplossingen hiervoor werden niet door sogent actief voorgesteld. Ze verwachten met de bouw en promotie van een duurzame wijk dat mensen die de woningen kopen zich ook bewust bezighouden met hun ecologische voetafdruk. Er wordt dus verwacht dat zulke mensen meer de fiets of het openbaar vervoer gaan gebruiken en de auto dus achterwege laten. Dit zorgt er bovendien ook voor dat er minder diversiteit in de wijk is. De mensen die dit kunnen bekostigen, zijn eerder mensen die al langer hebben gespaard of beter verdienen dan de gemiddelde middenklasse.

Daarnaast zorgde de samenwerking met 'De Stip' voor enkele onenigheden. Doordat sogent het hele gebied niet kon bemachtigen, moest er een overeenkomst besproken worden zodat de twee gebieden mooi op elkaar afstemmen. Hierdoor werd ook de hoeveelheid woningen die er gingen komen opgetrokken van de oorspronkelijke 180 naar 300 woningen om het project te bekostigen. Dit zorgde voor kritiek vanuit de buurtbewoners omdat de oorspronkelijke hoeveelheid woningen en bouwlagen in samenspraak met de buurt werd afgesproken om daarna tijdens de verkavelingsaanvraag deze te veranderen omwille van de economische aspecten waaraan 'De Stip' wilde voldoen.

Onderhandeling over het gebied van La Gantoise had misschien beter kunnen verlopen. Zo kon bijvoorbeeld sogent een afspraak hebben gemaakt met de club om bomen aan de Watersportbaan te kappen voor hun nieuwe terreinen op voorwaarde dat sogent het recht op het grondgebied van La Gantoise zou mogen bemachtigen. Natuurlijk speelt er zich veel af voor zulke akkoorden kunnen worden gesloten en is dit niet altijd gemakkelijk en/of mogelijk. Op vlak van duurzaamheid is dit bovendien niet optimaal, aangezien bomen moeten gekapt worden voor de verplaatsing van de club die uiteindelijk dan op zijn beurt plaats zou maken voor een ecowijk (De Troyer, 2018).

Het project heeft wel enkel voordeel voor de wijk zelf, meer specifiek voor de mensen die er komen wonen en omstreken, en geeft weinig bijdrage tot mensen hierbuiten of in Gent(brugge). Dit nadeel weegt wel minder op de verschillende voordelen dat het project met zich meebrengt.

BIBLIOGRAFIE

- Bontinck. (2019). *Project case Ecowijk Gantoise*. Geraadpleegd op 3 november 2020 via <https://www.bontinck.biz/projects/ecowijk-gantoise/>
- BREEAM. (z.d.). *Explore BREEAM*. Geraadpleegd op 6 november via <https://tools.breeam.com/projects/explore/map.jsp>
- BUUR. (2016). *Ecowijk Gantoise Gent*. Geraadpleegd op 16 oktober 2020 via <http://buur.be/project-item/ecowijk-gantoise-gent/>
- Denc!-studio. (z.d.). *0762 Ecowijk Gantoise*. Geraadpleegd op 3 november 2020 via <https://www.denc-studio.be/projecten/ecowijk-gantoise>
- De Troyer, E. (31 mei 2018). *"Neem ons dit prachtig stuk natuur niet af"*. Geraadpleegd op 12 november 2020 via <https://www.hln.be/gent/neem-ons-dit-prachtig-stuk-natuur-niet-af~a24ad7f3/>
- Hydroscan. (z.d.). *Masterplan duurzame waterhuishouding voor stedelijke woonwijk*. Geraadpleegd op 20 oktober 2020 via <https://www.hydroscan.eu/nl/referenties/referentie-case-ecowijk-gantoise-gent/?lid=21803>
- Ingenium. (z.d.). *Ecowijk La Gantoise – Energiestudie*. Geraadpleegd op 20 oktober via <https://www.ingenium.be/nl/projecten/580>
- Mint (z.d.). *BREEAM Communities Ecowijk Gantoise Gent*. Geraadpleegd op 16 oktober 2020 via <https://www.mintnv.be/projecten/breeam-communities-ecowijk-gantoise-gent/>
- Moentjes, K., & Lüdtke, S. (2013). *Ecowijken: definitie, inventarisatie en omschrijving van de randvoorwaarden*. Universiteit Gent, AMRP.
- Scoones I., Newell P., Leach M. (2015), The Politics of Green Transformations. In: Scoones I., Leach M., Newell P., The Politics of Green Transformations, pp.1-24.
- Sogent. (2017, 13 oktober). *Inclusief wonen voor bewoners met beperking in Ecowijk Gantoise*. Geraadpleegd op 16 oktober 2020 via <https://sogent.be/nieuws/inclusief-wonen-voor-bewoners-met-beperking-ecowijk-gantoise>
- Sogent. (2019, november). *'Ecowijk Gantoise' te Gentbrugge – Beschrijvende nota*. Geraadpleegd op 2 november 2020 via *Beperkte plaanpassing - B.1 Beschrijvende nota (4).pdf*
- Sogent. (2020, 1 juli). *Tijdelijke invulling Ecowijk Gantoise*. Geraadpleegd op 16 oktober 2020 via <https://sogent.be/nieuws/tijdelijke-invullingen-ecowijk-gantoise>
- Sogent. (2020, 6 juli). *Ecowijk Gantoise Bewonersbrief versie B*. Geraadpleegd op 3 november 2020 via *20200706_BR_AAG0UD_200701_SD_Ecowijk_gantoise_bewonersbrief_versieB 2.pdf*

Duurzaam vastgoedproject Den Draad

Freya Goffart De Roeck, Taebin Han en Sofie Kerwyn

Algemeen opzet

De geschiedenis van de site dateert terug tot 1850, toen de staaldraadtrekkerij Treillarmé 'Puntfabriek' werd opgericht. In het jaar 1993 ging de fabriek failliet. Daarbij stond het pand vrij en kocht SOGent, het Stadsontwikkelingsbedrijf Gent, de grond in 2001. Kort daarna in 2002 moest de fabriek zijn deuren sluiten wegens de achteruitgang van de staaldraadverkoop. Een paar jaar later kocht de Brownfieldontwikkelaar het vrijstaande pand. In het voorjaar van 2010 werd de eerste bouwfase gerealiseerd. Er werden 5 passiefwoningen voor jonge gezinnen aan de Oude Brusselseweg gerealiseerd. Het is een hoekgebouw aan de ingang met 2 woongebouwen aan het nieuwe park met 29 appartementen. In 2012 werd de tweede bouwfase verwezenlijkt, namelijk 13 passiefwoningen en 15 laagenergie woningen met tuin. De derde bouwfase werd in 2015 gerealiseerd: 23 laagenergie woningen en een geïntegreerd park met speelzones voor kinderen. De kosten voor de eindafwerking, inclusief de aankopen, de studies, de sanering, de basisinfrastructuur en de bouwwerken bedraagt in totaal €30.000.000.

Het doel van de stadsontwikkelaar Revive was het transformeren van de 'stadskankers' naar een frisse en duurzame leefomgevingen m.b.t. ecologie, hedendaagse bouwtechnieken, recyclage van afbraakmaterialen en zorgvuldige selectie van duurzame bouwstoffen. De architecten hebben in het project nadruk gelegd op ecologisch bouwen zoals het integreren van ecologische materialen in het project. Het project bevindt zich binnen een straal van 1 km van de voorzieningen van het dagelijks leven zoals supermarkten en winkels. De stedenbouwkundige wijkorganisatie stimuleert het gebruik van de fiets en het openbaar vervoer. Er is een sociale interactie tussen de buurtbewoners door de vzw Den Draad, de gemeenschappelijke moestuin en het buurtfeest 'De Kortstee Keten'.

Ten eerst, is Revive de initiatiefnemer met ervaring in ontwikkelen van brownfields. Bij het project werden ook verschillende architecten betrokken. Voor de eerste fase, waren BURU II & ARCHI+I met HUB verantwoordelijk voor het plannen van de woningen, zoals CAAN Architecten, DENC!-Studio (studies technieken/architectuur) en Weysen & De Baere architecten voor de tweede fase. Andere architectenbureaus zoals Cameleon architecten en F-la landschapsarchitecten met Benoit Fondu (park), of studiebureaus zoals Grontmij, VETO, Ecorem, Stedec waren ook aanwezig tijdens de ontwikkeling. De aannemers zijn Wyckaert, Vandenbussche, Strabag, Verhelst. De vereniging zonder winstoogmerk (vzw) 'Den Draad' werd in 2013 opgericht door buurtbewoners, en verzamelt geëngageerde buurtbewoners om participatieve projecten te kunnen organiseren. In 2011 is een Brownfield convenant ondertekend.

Het masterplan heeft een oppervlakte van 420 000 m² in totaal waarbij 1.5 ha geïntegreerd is in een publiek park (Victoria Regiapark). Kantoren en werkplaatsen voor lokale ondernemingen hebben een oppervlakte van 500 m², en er is 4500 m² beschikbaar voor KMO loodsen. Een groene promenade loopt door Den Draad met veel openbare ruimte en publiek groen, als spontane ontmoetingsplaats voor de hele buurt. De ecowijk heeft verschillende woningtypologieën: 29 laag-energetische park-appartementen, 58 rijwoningen (50% passiefwoningen), 4 kangoeroewoningen ((50% passief) en 24 sociale woningen. Op 200 m bevindt zich een cambio-stelplaats. Op 250 m, zijn er tram- en bushaltes en op 500 m een treinstation.

Een van de synthetische beelden van architectenbureau HUB toont de ambities van het project Den Draad. Aspecten die naar voren worden geschoven lijken het belang van zachte mobiliteit, de verbinding tussen het park en de woningen, of een belangrijke sociale cohesie binnen de ecowijk. Dit beeld moet worden getoetst aan de ervaring van de inwoners, evenals de getuigenis dat we kregen van de voorzitter van vzw Den Draad. (Bron: <http://www.hub.eu/projects/Residential-building-Den-Draad#4>)

Foto van de wijk: foto genomen op 5 november 2020 (17u30)

Dit beeld toont de huidige situatie aan van het project. Elke woning heeft steeds zijn eigen parkeerplaats, maar de foto geeft duidelijk weer dat er ontharding nodig is om plaats te maken voor meer groen en infiltratie van water in dit duurzaam woonproject.

Een schets van de geuite ambities

Centraal in de duurzaamheid van dit woonproject staan woningen met minimale energie-intensiteit, om de ecologische grenzen op vlak van druk op het klimaat te minimaliseren. Ongeveer een kwart van de woningen zijn passiefwoningen, de rest is laag-energetisch. Dit wordt gerealiseerd door Recticel isolatie, en indien nodig een lucht-water warmtepomp met zonne-energie afkomstig van een PV-installatie en thermische zonnecollectoren (50 m²) op het dak. De woningen voldoen zo aan de E-peil en K-peil normen. Het E-peil is een maat voor de energiezuinigheid van het gebouw, voor 2012 bedroeg die norm E70, maar de woningen lagen hier allen (ruim) onder met E-peil 2 tot 53. Het K-peil is een maat voor de isolatiegraad van het gebouw, deze bedroeg maximaal K40 in 2012, en ook hier voldeden alle woningen hieraan met peil 18 tot 24. Hiermee wordt jaarlijks 525 ton CO₂ uitgespaard. Dit zorgt op zijn beurt voor een kostenbesparing van 150.000 € per jaar.

Voor de projectontwikkelaars van Revive was het belangrijk dat de focus lag op duurzaamheid, maar zonder in te boeten aan comfort. De woningen zelf zijn compact en praktisch ingericht om de ruimte maximaal te benutten, maar elk met een eigen tuin of terras. Door de goede isolatie, genieten de inwoners zowel van een comfortabele, warm in de winter en koel in de zomer, als een stille woning, wat bijdraagt aan het comfort, en de energiefactuur.

Ook situeren zich een aantal initiatieven rond de gesloten kringloop, zowel door Revive als de buurtvereniging. Om te beginnen is de wijk een voormalige brownfield, gelegen op de site van de voormalige staaldraadtrekkerij Treillarmé die sterk vervuild was met olie en zware metalen. Door deze te saneren en herwaarderen als woonwijk, neemt niet alleen de grondvervuiling in de buurt af, het verlicht ook de bouwdruk op open ruimte. De gebruikte materialen voldoen minimaal aan NIBE klasse 3 (aanvaardbare keuze), wat vrij goed is maar toch ook nog ambitieuzer kan. Dit gaat bijvoorbeeld om de houten buitenafwerking met FSC-label, maar ook om beton, wat in een hoge koolstofintensiteit heeft bij productie. Hierbij moet wel vermeld worden, dat bewoner Koen Browaeyts aangaf dat uiteindelijk voor hout zonder FSC-label gekozen werd om kosten te besparen. Op vlak van water werd in de woning een regenwaterput geïnstalleerd, maar deze heeft slechts een capaciteit van 750L en is enkel aangesloten op het toilet. Dit is wel een gemiste kans om ook een tuinkraantje en wasmachine aan te sluiten.

Daarnaast onderneemt ook de buurtvereniging “vzw Den Draad” enkele initiatieven rond duurzaam materiaalgebruik, al moeten deze los gezien worden van de niche van de projectontwikkelaar. Het gaat om bijvoorbeeld een speeltuin uit recuperatiemateriaal, een composthoek voor organisch afval en onderling uitwisselen en delen van materialen.

Op vlak van natuur en cultuur, speelt vooral het wijkpark, het Victoria regiapark, een belangrijke rol. Deze werd ontworpen door landschapsarchitect Benoit Fondu van F-la landschapsarchitecten, met aandacht voor open ruimte, water en bomen van de voormalig sierteeltkwekerij van Louis Van Houtte (plant- en boomdeskundige uit 19e eeuw). Het park draagt zo bij aan ontharding, hoewel nog vrij veel verharde delen te vinden zijn in zowel het wijkpark als de wijk zelf. Het gaat hierbij dan vooral om de straten, voetpaden en parkeerplaatsen voor elke woning en naast de wijk. Daarnaast kaart bewoner Koen Browaeyts het gebrek en bomen en schaduw aan, maar hiervoor zijn gesprekken met de groendienst van Stad Gent aan de gang.

Bovendien brengt dit wijkpark de bewoners en omwoners niet alleen in contact met groen en natuur, maar ook met elkaar. Het park draagt bij aan sociale cohesie voor zowel jong en oud. Kinderen uit de wijk en omwonende straten maken goed gebruik van de speelruimte, al gebeurt dit op gescheiden momenten voor de kinderen met Vlaamse en andere achtergrond, door cultuurverschillen.

Het gezondheidsaspect leidt opnieuw terug naar het wijkpark. Hier kan men terecht voor ontspanning, maar ook sociaal contact, beiden van belang voor mentaal welbevinden. Voor gezonde voeding en gemeenschapsgevoel kunnen de inwoners dan weer terecht bij de buurtmoestuin. Deze moestuin van 200 m² werd opgericht in het wijkpark, op een stuk grond dat ze in pacht verkregen van de groendienst van Stad Gent.

Hoewel de woonwijk probeert in te spelen op sociale rechtvaardigheid met sociale woningen in een kansarme wijk, slaagt ze hier niet volledig in. De inwoners van de woningen Den Draad zijn voornamelijk hoogopgeleid, goedverdienende blanke Vlamingen met (jonge) kinderen, bij de appartementen is het doelpubliek wat ouder. De sociale woningen zij, in tegenstelling tot de plannen, nog niet gerealiseerd, maar zullen zich wellicht bevinden in een afzonderlijke straat met aparte ingang, wat de integratie met de rest van de woningen niet bevordert.

Er wordt gewerkt aan samenlevingsopbouw met de oprichting van vzw Den Draad, met voorzitter Koen Browaey. Deze vereniging van buurtbewoners telt intussen ongeveer 100 leden en wil mensen uit de buurt samenbrengen via allerhande activiteiten en een moestuin. Door een lidmaatschap (2€) krijgen de deelnemers toegang tot gedeelde materialen, inspraak en verzekering op activiteiten. Ze organiseren buurtfeestjes zoals bijvoorbeeld een quiz, BBQ, nieuwjaarsreceptie, paaseierenraap, halloweentocht en filmavond. Daarnaast is er een tweewekelijks werkmoment in de moestuin, die opnieuw buurtbewoners samenbrengt rond een lokale en gezonde levensstijl. Voor hun werking worden ze ondersteund door Stad Gent, initieel met een "Wijk aan zet"-budget, en tegenwoordig met een structureel budget. De voorzitter van de buurtvereniging geeft aan dat, ondanks de inspanningen, ze de inwoners van omliggende straten moeilijk meekrijgen in hun activiteiten.

Participatie met bewoners vond plaats op verschillende vlakken. Zo kregen ze deels inspraak in de inrichting in de woning, maar voor elke aanpassing moest wel bijbetaald worden. Bovendien organiseerde Revive enkele participatiemomenten met de (toekomstige) bewoners voor initiatieven rond duurzaam leven en samenlevingsruimtes. Uiteindelijk werden deze niet gerealiseerd bij gebrek aan budget. Alvorens de bouwactiviteiten aanvingen, werd een tijdelijke invulling voorzien die inwoners reeds de kans gaf tot ontmoeting. Dit ging om bijvoorbeeld picknickbanken, een tijdelijke moestuin van vzw Den Draad en mogelijkheid voor jongeren om er te voetballen. De aanleg en inrichting van het wijkpark, de buurtmoestuin en de speeltuin gebeurden in samenspraak en met budget van Stad Gent. Hierrond werd ook een participatiemoment georganiseerd. Verder bleef de inspraak van de inwoners rond de invulling en vormgeving van de woonwijk vrij beperkt. Deze werd niet, in tegenstelling tot andere van hun projecten, door Sogent georganiseerd aangezien met een private partner (Revive) gewerkt werd.

Reflectie over het politieke transitiepad

De niche van deze duurzame wijk Den Draad van Revive, kan in elk geval als technocentrische transformatie gepositioneerd worden. De focus ligt op het minimaliseren van de ecologische voetafdruk door technologische oplossingen, zoals passief- of laagenergetische woningen met duurzame bouwmaterialen. Typisch voor technocentrische transformatie is dit geloof dat technologische innovatie voor een duurzame toekomst kan zorgen, ook zonder een fundamentele verandering van het huidige systeem. Dit uit zich doordat de woningen verder traditioneel ontworpen zijn, zonder fundamentele verandering in woonvormen. Door investeringen van de private sector, zoals Revive, in deze low-carbon technologieën, wordt deze niche bovendien gekoppeld aan de marktgedreven transformatie.

Daarnaast situeert deze niche zich ook in een marktgedreven transformatie. Dit gebeurt hier vooral door groen ondernemerschap, waarbij zowel de duurzaamheid als het financieel succes van het vastgoedproject centraal staan. De duurzaamheid van de wijk wordt hier bovendien gebruikt als verkoopargument, om milieubewuste

kopers aan te trekken. Hoewel ze hier zeker in slagen, zo gaf Koen Browaeyns aan dat de duurzaamheid voor hem van belang was bij de aankoop, is dit op sommige vlakken een verkoopspraatje dat uiteindelijk niet gerealiseerd werd. Zo werd het beloofde FSC-hout uiteindelijk vervangen door gewoon hout. Om dit groen ondernemerschap te stimuleren, zijn ondersteunende beleidsmaatregelen van de overheid vaak van belang. Dit vindt hier zijn uiting in de brownfieldconvenant, afgesloten tussen projectontwikkelaar Revive, de Vlaamse regering, Stad Gent, OVAM en het Departement Ruimtelijke ordening. Hierin staan afspraken die de financiële zekerheid moeten verhogen, om brownfields aantrekkelijker te maken voor investering door vastgoedontwikkelaars. Tot slot werd voor de verkoop van de woningen een marktlogica gehanteerd, met vrij traditionele woningen, waar naar nog steeds de grootste vraag is, verkocht aan marktconforme prijzen. Hierdoor zijn de inwoners voornamelijk goed verdienende (jonge) gezinnen, al zijn ook sociale woningen aanwezig.

De projectontwikkelaar Revive presenteert de wijk ook als een niche met burgergedreven transformatie. Hier moet men toch kritisch naar toe kijken. Er is inderdaad een buurtbeweging (vzw Den Draad) ontstaan, maar dit is eerder als tegenreactie op het gebrek aan initiatief van Revive, al zorgt het duurzame imago van de wijk wel dat gelijkgestemde burgers samengebracht worden. Omdat deze buurtbeweging niet onderdeel uitmaakt van het vastgoedproject zelf, situeren we dit eerder als een afzonderlijke niche. Deze focus voornamelijk op het gemeenschapsgevoel, eerder dan duurzame transformatie. De initiatieven zijn weliswaar ook duurzaam, bijvoorbeeld het deelplatform of de buurtmoestuin, maar zijn eerder opgericht met het doel een gemeenschap te creëren dan om een duurzame systeemverandering te bekomen. Daarnaast promootte Revive initieel de bouw van een groepsruimte, wat het gemeenschapsgevoel zeker zou bevorderen, maar zag hier uiteindelijk van af, opnieuw omwille van budgetoverwegingen. Bovendien kan men zich afvragen of een radicale transitie mogelijk binnen een traditioneel gecreëerd systeem.

Omwille van deze aspecten, positioneren we deze niche eerder binnen de status quo-benadering, met technologische innovatie en marktgedreven oplossingen, dan een werkelijke transformatie van het systeem.

Reflectie over de kracht van het initiatief, de positionering en de transitiepaden

De negatieve milieueffecten van ons huidig huisvestingspatroon trekt steeds meer publieke aandacht. De wildgroei heeft geleid tot een grotere afhankelijkheid van auto's en zorgt voor luchtvervuiling. Dit heeft ertoe bijgedragen om te zoeken naar duurzamere manieren om woningen te ontwikkelen. Huisvesting wordt niet langer beschouwd als een dak boven het hoofd, maar speelt tegenwoordig een cruciale rol bij het bereiken van duurzame ontwikkeling. Zekere initiatieven, zoals het project Den Draad van Revive, vergroot het publieke bewustzijn over de negatieve milieueffecten van traditionele woningbouw. Dankzij de ontwikkelaars werd het potentieel van de vervuilde gronden gemaximaliseerd. Met tal van duurzame kenmerken, waaronder energiezuinige woningen met een hogere dichtheid, een verscheidenheid aan woonmogelijkheden door een diversiteit aan woningtypen, duurzame mobiliteit binnen de wijk, een veelheid aan groene ruimtes en het bevorderen van de sociale cohesie. Hoewel de sociale cohesie niet rechtstreeks werd bevorderd door Revive, verwezenlijkt het project een context waar duurzaamheid kan gecreëerd worden. Vzw Den Draad werd bottom-up opgericht met het oog op het stimuleren van een sterker buurtgevoel. Om ontmoetingen mogelijk te maken, organiseren zij maandelijkse activiteiten, ook werd er een deelplatform en een buurtmoestuin opgericht.

Het project beantwoordt aan de hoge nood van gezinswoningen in de buurt van Gent. Het zorgt voor een stedelijke manier van leven die veel milieuvriendelijker is en waarbij elke woning nog steeds een eigen parkeerplaats en tuin heeft, aangezien nog heel wat huishoudens hiernaar op zoek zijn. Alsook zorgt het voor bijkomende waardevolle ruimte. Door de reconversie van de gronden wordt opnieuw een binnenstedelijke

standskanker aangepakt en ten volle benut. De programmatische mix van wonen, werken en ontspannen versterkt op die manier het draagvlak van deze economische herbestemming.

Reflectie over de zwakten en valkuilen van het initiatief, de positionering en de transitiepaden

De meeste huisvestingsprojecten die als duurzaam worden bestempeld, richten zich primair op ecologische en economische dimensies van duurzaamheid. De sociale kant van duurzaamheid wordt vaak genegeerd, zoals in het duurzaam vastgoedproject Den Draad. Een draagvlak creëren onder omwonenden en andere/toekomstige burgers uit de omgeving van het project is van cruciaal belang. Het is belangrijk om een integrale visie te creëren die door alle betrokken partijen wordt ondersteund. Spijtig genoeg zijn er geen participatiemomenten geweest met de buurtbewoners en maar een aantal overlegmomenten tussen de toekomstige inwoners en Revive. Er werd niet breed genoeg gecommuniceerd en het participatiemodel bleef beperkt. De projectontwikkelaar kwam met veel initiatieven voor een duurzaam leven, zoals een groepsruimte voor de buurt, een buiten barbecue, sleuf voor pakketjes,... dit bleef echter in een denkfase. Tijdens de uitwerking had Revive hier geen budget meer voor. Dit is voor andere ideeën ook gebeurd. Voor Revive bleef het dus bij een verkoopspraatje.

Wanneer wij denken aan een duurzaam vastgoedproject, worden collectieve leefruimten aangemoedigd, zoals een collectieve tuin. Hierover dacht Koen Browaey (voorzitter van vzw Den Draad) hetzelfde. In het initiële plan waren er geen collectieve tuinen voorzien, enkel privé tuinen. Tijdens het overlegmoment stelde Koen een gedeelde tuin voor, Revive ging hier niet mee akkoord en verstopte zich achter de privacy van de buurtbewoners. Hierbij gaf hij aan dat er meerdere fouten zijn gebeurd tijdens het bouwproces. Tijdens de eerste fase werd geen gebruik gemaakt van FSC-hout (afkomstig uit duurzaam beheerde bossen), hoewel dit werd beloofd. Alsook bij latere bouwfasen werd de kwaliteit van de bouwmaterialen minder. Er kan gezegd worden dat de term 'duurzame' bouwprojecten vaak misleidend is. Het project kent zeker een dichte en compacte bebouwing maar om een kwalitatieve publieke en open ruimte te creëren is er ontharding nodig om meer plaats te maken voor groen. Tien jaar geleden kende het project een transformatief karakter op vlak van energie-ambities. Vandaag geeft het meer een klassiek beeld van woningbouw, omwille van de privé tuin en eigen parkeerplaats.

Technologische innovatie wordt vaak gezien als de oplossing voor ons duurzaamheidsvraagstuk. Het zorgt zeker en vast voor een grote vooruitgang maar evenals brengt het verschillende drempels met zich mee die huishoudens weerhouden om er ook in te investeren. Energiezuinige woningen vergt op korte termijn een grote financiële investering, terwijl de opbrengst onzeker is en slechts op lange termijn kan worden behaald. Het project creëerde heel wat gezinswoningen. Daarbij kan de budgetvriendelijkheid voor jonge gezinnen in vraag worden gesteld.

De Félix – Dienstencentrum Gentbrugge

Nathalie Peeters , Aldo Rooze, Marie Sioen en Arne Verdonck

Algemeen opzet

In Gentbrugge zijn er de laatste jaren, onder meer door de creatie van een nieuwe woonwijk, heel wat jonge gezinnen bijgekomen. Dit gaat gepaard met een groei in schoolgaande jeugd en een nodige uitbreiding van de bestaande capaciteit. Onder andere freinetschool 't Groen Drieske kampte met te veel leerlingen en te weinig plaats. Daarom werd er in opdracht van Stad Gent een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden hieromtrent waar uit bleek dat een uitbreiding van het bestaande schoolgebouw niet echt haalbaar was. Toen viel het oog echter op het lokaal dienstencentrum, gelegen aan de rand van de Gentbrugse Meersen. Het dienstencentrum was op dat moment deels leeggelopen, omdat een aantal diensten verhuisd waren naar het stadscentrum, in het kader van een groter plan om stadsdiensten meer te centraliseren. Bovendien was het gebouw zelf toe aan een grondige renovatie. Zo begon de gedachte te spelen dat hier misschien wel plaats gevonden kon worden om de capaciteit van 't Groen Drieske uit te breiden. Daarnaast was er nog een nood in de wijk: Kunstacademie de Kunstbrug was ook zoekende naar een nieuw onderkomen, want hun huidige gebouw voldeed niet meer aan de veiligheidsnormen. Wat als deze twee scholen beiden ondergebracht zouden worden in een gerenoveerd dienstencentrum waar ze hun lokalen kunnen delen: de Freinetschool van maandag tot vrijdag en de kunstacademie in het weekend en 's avonds? Wel, dan zou er nog steeds plaats over zijn, dus kon de bibliotheek ook naar hier verhuizen en zo ging de bal aan het rollen.

Men zag in de renovatie van het dienstencentrum een ideale opportuniteit om allerlei gebruikers samen te brengen in een multifunctioneel en flexibel complex, waar infrastructuur gedeeld kon worden. De opzet is dat op deze manier efficiënter wordt omgegaan met ruimte en men stapt af van lokalen die amper worden gebruikt. Zo kon de stad het gebouw niet alleen duurzaam renoveren qua ontwerp, maar ook op vlak van gebruik. Naast duurzaamheid, was de creatie van een sociaal knooppunt een andere belangrijke doelstelling in het project. Een dienstencentrum waar meerdere actoren samengebracht worden, gaat niet alleen efficiënter om met ruimte, maar brengt mensen ook dicht bij elkaar. Onder meer door de ligging aan de toegang van de Gentbrugse Meersen zag men opportuniteiten om hier nog verder op in te spelen door laagdrempelige ontmoetingsplekken te creëren in het dienstencentrum, waar zowel gebruikers, passanten en bezoekers samen kunnen komen.

Met dit project zou Stad Gent qua beleidspunten een heel aantal vliegen in een klap kunnen slaan en dit ook ten goede van de buurt: meerdere noden in de wijk worden verholpen, er wordt ingezet op duurzaamheid en er zou een, tot nog toe ontbrekend, sociaal knooppunt ontstaan op een ideale locatie. De project-communicator verwoordde het dan ook als “puzzelstukjes die in mekaar vallen”.

Het ontwerpplan is klaar en goedgekeurd, de renovatiewerken starten in het voorjaar van 2021 en zouden afgerond moeten zijn in het najaar van 2023. Het gebouw zal op een duurzame manier gerenoveerd worden (zie verder) en met aandacht voor de erfgoedwaarde als ‘parel van brutalistische architectuur’. Er werden een aantal noodzakelijke uitbreidingen gedefinieerd zoals een danszaal, kantoorruimte, en een dakspeelplaats. Binnenin het gebouw krijgen alle delen van het programma een adres aan een publieke circulatieruimte. De bibliotheek zal de spil van het gelijkvloers vormen en wordt omgeven door open werknissen die het contact tussen verschillende gebruikers moet versterken. Omdat ontmoeting centraal staat in het nieuwe complex, zullen er meerdere toegangen komen, die allemaal uitgeven op de agora, een grote open ruimte op het gelijkvloers. Vandaar kunnen bezoekers vlot de verschillende functies in het gebouw bereiken.

Ondertussen is het project al enkele jaren onderweg en heeft het zeker nog drie jaar te gaan. Betrokken partijen noemen het een werk van lange adem, maar dit is inherent aan de aanpak en opzet. Stad Gent definieerde zelf de toekomstige gebruikers, maar daarna werden deze allemaal op zeer regelmatige basis samen aan tafel gezet, zowel met elkaar als met de architecten en projectmedewerkers van Stad Gent. Dit vloeiende voort vanuit de visie dat, door de partners van bij het begin allemaal samen te zetten, iedereen een gelijk belang krijgt. De stad wou een zo open mogelijke communicatie om

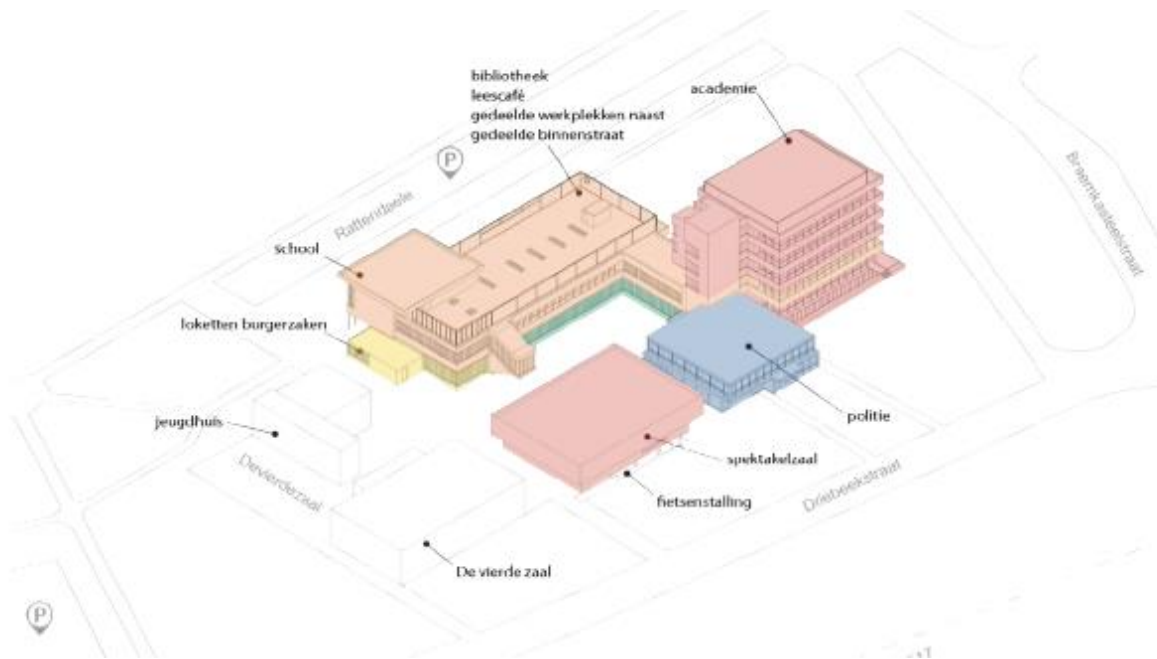
misverstanden te vermijden, om interactie tussen gebruikers onderling te creëren en onvoorziene noden en mogelijkheden voor overlap te onthullen. Voor het ontwerp werd, na het uitschrijven door Stad Gent van een wedstrijd waar verscheidene architectenbureaus aan deelnamen, gekozen voor het gents architectenbureau TRANS. Hun visie en ideeën, alsook het kostenplaatje, stemde het meest overeen met de beoogde ambities voor het gebouw.

In de komende jaren moet het toekomstig beheer van het gebouw verder uitgewerkt worden. Vanwege de multifunctionaliteit van het complex zal dit element cruciaal zijn voor het slagen. In de huidige visie, ziet men een breed beheer waar één of twee zogenaamde campingbazen de organisatorische rol op zich nemen. Deze campingbaas moet op de hoogte zijn van de noden van de gebruikers, het gesprek aangaan met gebruikers en conflicten oplossen. Een slim badge-systeem moet zorgen voor een vlot gebruik van de beschikbare infrastructuur.

Geuite ambities

Ecologisch en Goed leven

Nog voor de ideeën rond het delen en de multifunctionaliteit van het centrum naar voor kwamen, stond reeds vast dat een grondige renovatie van het gebouw nodig was. Hierbij moest rekening worden gehouden met de erfgoedwaarde van het gebouw: Dit werd oorspronkelijk ontworpen door Paul Felix in brutalistische stijl. Hoewel de keuze voor renovatie dus uitging van de erfgoedwaarde van het gebouw, werd besloten om met verregaande duurzame praktijken aan de slag te gaan: De renovatie zal gebeuren volgens normen als was het nieuwbouw. Zo zal er een uitgebreide isolatieschil rond het gebouw aanwezig zijn. Verwarmen en koelen zal gebeuren door middel van een warmtepomp met BEO-veld: hierbij wordt warmte aan de bodem onttrokken of in de bodem opgeslagen met behulp van diepe boorgaten. Tenslotte wordt ook gewerkt rond de principes van circulair bouwen: zoveel mogelijk materialen uit het gebouw zullen worden hergebruikt.

Op dit plan zien we hoe de Felix een onderkomen zal bieden aan verschillende gebruikers en deze met elkaar verweeft. Centraal bevindt zich de agora vanwaar alle gebouwen bereikt kunnen worden.

Naast de ambities rond duurzame renovatie wordt in de ambities van het project getracht om de nabijgelegen Gentbrugse Meersen toegankelijker te maken voor bezoekers. Dit zal gebeuren door, onder meer op vraag van de buurtbewoners, openbare toiletten, een picknickplek en een infopunt te voorzien. Op deze manier worden de ecosysteemdiensten die het natuurgebied levert dichterbij de buurtbewoners gebracht. Ook met de bezorgdheden van buurtbewoners en ouders omtrent fijn stof en geluidsoverlast, als gevolg van de ligging van het gebouw naast de E17, werd in het ontwerp rekening gehouden. Zelfs nadat een meetcampagne aantoonde dat de fijn stof waardes nergens de Europese normen overschreden, wordt door het architectenbureau TRANS de moeite gedaan om de blootstelling tot het minimum te beperken en op die manier de buurtbewoners in hun zorgen tegemoet te komen. Zo wordt het gebouw akoestisch geïsoleerd, een luchtzuiveringsinstallatie wordt geplaatst en de dakspeelplaats wordt omgeven met een betonnen wand die fijn stof tegen moet houden en geluid moet dempen. Bovendien worden de geluidspanelen langs de E17 zelf vervangen én uitgebreid.

Publieke gronden voor stadsfuncties zijn schaars en bestaande ruimte moet optimaal benut worden. Zoals reeds vermeld maakt het brede beheer van het gebouw het gebruik efficiënt in tijd en ruimte. Naast de gedeelde lokalen door de lagere school en muziekschool, is ook de trouwzaal hier een voorbeeld van: waar deze in een traditioneel dienstencentrum 29 van de 30 dagen leeg staat, zal die in deze context ook gebruikt kunnen worden als refter, vergaderzaal of presentatieruimte. Als gevolg is er voor de verschillende gebruikers gemeenschappelijke infrastructuur aanwezig: toiletten, parkeerplaats, verwarming, verlichting et cetera. Bovendien zorgt het delen van bepaalde ruimtes door verschillende gebruikers op verschillende tijdstippen ervoor dat er in het algemeen minder ruimte nodig is, en de ruimtes minder vaak leegstaan. Dit heeft ook een invloed op de ecologische voetafdruk van de gebruikers en het gebouw: minder bebouwing en verharding en minder energiegebruik.

Sociale aspect

Naast de ambities en inspanningen die een ecologisch en goed leven zouden moeten verzekeren, wordt ook ingezet op sociale duurzaamheid op verscheidene manieren. Vanzelfsprekend zal een gebouw waarin veel verschillende gebruikersgroepen zich door elkaar zullen bewegen, en waar de verschillende actoren goed moeten samenwerken en communiceren om de omgang aangenaam te laten verlopen, bijdragen aan het verstevigen van het sociale weefsel. Het dienstencentrum zal dienen als een knooppunt van de wijk Gentbrugge dat voorheen ontbrak, een locatie waar cohesie in de wijk en tussen inwoners wordt gecreëerd. Hier wordt bovendien expliciet op ingezet door bijvoorbeeld de creatie van een 'leescafé': een ruimte die zal moeten dienen als lijm tussen de verschillende gebruikers, een plaats waar contact tussen verschillende bezoekers gefaciliteerd wordt, een ontmoetingsplaats, een wachtplaats, een locatie waar aan co-working kan worden gedaan, waar je kan picknicken of rusten na een bezoek aan de Gentbrugse Meersen. In plaats van één centrale ingang kan het gebouw langs alle kanten betreden worden, zo wordt de drempel verlaagd kennis te maken met andere initiatieven die zich ook in het gebouw vestigen. Sommige aspecten van het nieuwe dienstencentrum zijn niet expliciet opgenomen in de ambities van het project, maar dragen wel indirect bij aan de duurzaamheid. Een voorbeeld hiervan is de politie die ook zijn werking zal hebben in het nieuwe dienstencentrum, en als gevolg terug dichterbij de burger zal worden gebracht.

Dit beeld vertaalt de visie om van de Felix een sociaal knooppunt te maken. Laagdrempelige ontmoeting in een groene omgeving staat hier centraal. Een eerste blik wordt hier ook geworpen op het zicht na de renovatie.

Transformatief karakter van de niche

Aanvankelijk waren monofunctionele gebouwen de norm/ de dominante institutionele structuur voor stadsgebouwen: gebouwen ontworpen om één functie te huisvesten, met infrastructuur aangepast aan de voorziene functie en weinig flexibel om te evolueren of veranderen in de toekomst. Het is al langer duidelijk dat deze manier van bouwen out-dated is: het is niet tijd- en ruimte efficiënt, noch is het duurzaam. De renovatie van het dienstencentrum in Gentbrugge is dan ook niet het eerste initiatief dat druk zet op het bestaande regime van deze monofunctionele gebouwen. Het gebeurt in dit geval niet vanuit een bewuste keuze of strategie, maar eerder vanuit een noodzaak: Meerdere instituties en organisaties die ieder nood hebben aan ruimte. Door zowel een gebrek aan beschikbare ruimtes (ofwel nieuwbouw, ofwel renovatie) als een gebrek aan financiële middelen

was de meest logische oplossing dan ook het samen puzzelen van de verschillende vragen in één gebouw: het dienstencentrum.

Uit deze noodzaak kan dus vervolgens een strategie ontstaan om meer gebouwen op deze manier in te richten. Eerder dan een traditioneel dienstencentrum, waar je als bezoeker vooral afhankelijk bent van hoe de werking door de lokale overheid georganiseerd is, zullen de buurtbewoners nu mee deel uitmaken van het centrum en diens werking. Ze zijn mee verantwoordelijk voor het succes van hun eigen beleving en het succes van de beleving van anderen. Het dienstencentrum is niet langer een voorziening van de wijk waar de bewoners gebruik van 'mogen' maken, maar eerder een collectief of gemeenschappelijk goed, waar iedere deelnemer voor een stukje mee de verantwoordelijkheid draagt. De beleving van buurtbewoners in het nieuwe centrum wijzigt vervolgens voor veel mensen de normen voor een stadsgebouw, en hoe zij hun eisen naar hun stad in de toekomst zullen stellen. Deze wijziging in visie van stadsbewoners op wat stadsgebouw kan zijn zal waarschijnlijk eerder geleidelijk en onbewust plaatsvinden dan dat ze radicaal wordt opgedwongen, doch vindt ze op grote schaal plaats (mede dankzij het grote bereik van het dienstencentrum, bij alle lagen van de bevolking, die het centrum omwille van verschillende doeleinden bezoeken) en zal ze dus op grote schaal kunnen wijzigen.

Dat dit project niet het eerste is dat werkt rond de multifunctionaliteit van een gebouw, zou zijn transformatieve karakter kunnen weerleggen. Het is echter uniek in zijn totstandkoming en uitvoering op verschillende vlakken. Bijvoorbeeld de betrokkenheid van een waaier aan partners vanaf de start van het project, waarbij iedere stem even luid klinkt, onafhankelijk van de financiële inbreng. Maar ook de manier waarop het gebouw beheerd zal worden: in samenspraak met alle gebruikers, en één 'campingbaas' die het geheel overziet, stuurt en organiseert. Ten slotte het feit dat er vertrokken is vanuit een bestaand gebouw, waarin het idee van de multifunctionaliteit gegroeid is, in plaats van dat er vertrokken werd uit een inhoudelijk plan om daarna een nieuw gebouw te ontwerpen en bouwen.

Transitiepaden

Als de terugkoppeling gemaakt wordt naar de geuite ambities van het project zijn deze voornamelijk de duurzame renovatie van het gebouw, het sociale knooppunt en het breed beheer dat tot stand komt door middel van het ontwerp, en de samenwerking tussen stad, gebruikers en het ontwerpteam. Het merkwaardige aan dit project is ook de vroege betrokkenheid van alle toekomstige gebruikers. De vraag die we ons nu ook kunnen stellen is hoe het dienstencentrum zich verhoudt tot de transitiepaden van Scoones.

Er zijn verschillende paden mogelijk binnenin groene transformaties. Deze paden verschillen van elkaar qua focus. Waar het ene gericht is op het technocentrische is het andere eerder gericht op de markt, de staat of is het een burger gedreven transitie. Alhoewel een initiatief meer gericht kan zijn naar één pad of een ander, gaan de meeste een combinatie zijn van verschillende facetten waarbij één net iets meer doorweegt en dus ook de transitie vormt. Zo sluit een technocentrische transitie bijvoorbeeld niet uit dat het ook een burger- of marktgedreven aspect bevat.

De geuite ambities en het transformatieve karakter brengt ons richting een staatsgerichte transitie met technocentrische en burger gedreven aspecten. Alhoewel veel puzzelstukken van verschillende partijen zijn samengevallen om tot dit project te komen, werd het proces voornamelijk gestuurd door het departement onderwijs, stad Gent en zijn medewerkers. De wedstrijd voor de renovatie en het brede beheer van het gebouw werd dan ook uitgeschreven door Stad Gent. Het initiatief en de tijd van de stad waren nodig om dit project te brengen tot waar het nu staat. Desalniettemin werd, in deze normaal enorm rigide structuur, plaats gemaakt voor vernieuwingen. Zo werd als eerder vermeld de communicatie en het overleg tussen alle betrokken partijen, op nummer één geplaatst en dat van in het begin van het project. Ook het ontwerpteam werd mee betrokken na

het winnen van de wedstrijd zodat over het ontwerp en nieuwe ideeën gediscussieerd kon worden. Men kan hier dus moeilijk spreken van een pure uitvoeringslogica, vaak eigen aan staatsgedreven projecten.

Dat het project een staats gerichte transitie is, belet het dus ook niet andere aspecten mee te nemen, meer bepaald een technocentrisch en burger gedreven aspect. Bij het uitschrijven van het wedstrijdontwerp viel al snel de nadruk op een duurzame renovatie, wat niet voor niets ook een peiler is van de stad Gent. Doorheen de loop van het ontwerp en gesprekken met de verscheidene partijen droeg TRANS architecten ook hun steentje bij het gebouw zo duurzaam mogelijk te ontwerpen door net een stapje verder te gaan dan voorzien, denk maar aan de voorzieningen voor de dakspeelplaats zoals eerder vermeld.

Het burgergedreven facet komt aan het licht bij de nauwe samenwerking dat stad Gent gevoerd heeft met Josefiën Matthijs, de wijkregisseur van Gentbrugge en Nele Vanhooren die instaat voor communicatie. Zij hebben ervoor gezorgd dat de belangen van de burgers en bestaande burgerinitiatieven en -organisaties meegenomen werden rond de discussietafel. De burgers, los van de bestaande burgerinitiatieven en -organisaties werden echter pas volledig betrokken bij de infomarkt nadat het ontwerp reeds geselecteerd was. Dit wijst erop dat het eerder een top-down initiatief was – met enige aandacht voor de voornaamste noden van de buurt – dan een bottom-up initiatief inbeweging gebracht door de bewoners. Echter als we kijken naar het werkelijke gebruik van het gebouw, toekomstgericht dus, laat het ontwerp en het uitgewerkte concept voor breed beheer wel de ruimte voor burgergedreven initiatieven en, voor de burgers in het algemeen, om het gebouw zich eigen te maken.

Reflectie: kracht, zwakten en valkuilen

Het dienstencentrum van Gentbrugge evolueert dus stilaan naar een 'Stadsgebouw 2.0', zoals Gents Stadsbouwmeester Peter Vanden Abeele in zijn vierde stadsessay uitlegt. Deze transformatie gebeurt niet enkel architectonisch, ook de gehele visie op een hedendaags dienstencentrum – of zoals Vanden Abeele het noemt: 'Stadsgebouw 1.0' – verschuift van 'monofunctioneel ambtshuis' naar 'stedelijke ontmoetingsplek'. Deze verandering dringt zich op vanuit verschillende hoeken. Niet enkel stedelijke instanties, maar ook particuliere verenigingen hebben blijkbaar nood aan een plaats die niet enkel gemakkelijk, maar ook graag gebruikt wordt – en dit op ieder moment van de dag (of nacht). Het is echter nog te zien of dit ambitieus concept op een correcte manier kan worden gerealiseerd.

Het is de taak van TRANS om het bestaande dienstencentrum te verbouwen naar een ontmoetingsplaats. Het feit dat de stad Gent besluit een bestaand gebouw te renoveren in plaats van er een nieuwe in de plaats te zetten, getuigt van een duidelijk en goed standpunt op vlak van duurzaamheid – in ruimere context dan ecologie alleen. Het debat rond herbestemming van (publieke) gebouwen speelt al langer, maar concrete uitwerkingen hieromtrent vinden we nauwelijks. Naast de ecologische omvang met het bestaande gebouw wil men een plek creëren die duurzaam – langdurig – werkt en hierdoor in de toekomst verscheidene functies kan bedienen. In theorie zou het gebouw voor zo lang het blijft staan de buurt – en verder – kunnen bedienen.

Het bestaansproces van het dienstencentrum overtreft alle reeds bestaande opdrachtgever-uitvoerder verhoudingen. Er zijn namelijk aanzienlijk meer betrokkenen die ieders een even luide stem hebben. Op vlak van communicatie toont het project dus een uitzonderlijk vooruitstrevende houding. Hoewel het idee eerder overheidsgestuurd is, wordt er toch vanaf het begin van de onderhandelingen ook geluisterd naar de betrokken partijen (bijvoorbeeld de directeur van 't Groen Driesken), alsook naar de noden van de buurt. Om deze noden te bundelen en onderscheiden wordt zoals reeds vermeld beroep gedaan op Matthys, wijkregisseur van Gentbrugge. Matthys neemt de rol van curator aan tegenover de wijk, maar laat zich zeker horen binnen het

gehele project om zo de nodige ruimte te geven aan individuen. Doordat alle betrokkenen mee 'rond de tafel zitten', neemt de totstandkoming veel tijd in beslag. Naast tijd vergt deze hoeveelheid aan overleg uiteraard ook meer financiële capaciteit. Er werd dus besloten om de kortetermijnsfilosofie aan de kant te schuiven voor een duurzamer alternatief dat voornamelijk op lange termijn zijn vruchten plukt.

Een ultra-multifunctioneel gebouw vereist goed beheer. Het idee hieromtrent reikt verder dan de welgekende conciërge. Een breed beheer, voor een gebouw dat 24/7 functioneert, moet worden verwezenlijkt door iemand die niet enkel de sleutels bewaart, maar ook zorgt voor een goede verstandhouding tussen de gebruikers – kortom de sociale en organisatorische 'lijm' van het gebouw. Het profiel samenstellen van dergelijke 'campingbaas' – zie Stadsgebouw 2.0 – vraagt enorm veel tijd en puzzelwerk, aangezien het zo enorm veelzijdig dient te zijn. Daarnaast is het niet evident deze enorme verantwoordelijkheid op de schouders van een enkeling te plaatsen – twee personen wordt ook overwogen, maar dit lost het probleem nog niet op. Dit geheel spreekt de ambities om het gebouw uiteindelijk volledig uit handen te geven aan de buurt rechtstreeks tegen, daar de stad Gent het beheer toch in handen tracht te houden door een campingbaas aan te stellen die het gehele gebouw cureert. Het zou pas echt progressief zijn moest het gebouw – door bijvoorbeeld een registratie app of dergelijke – zonder enig fysiek toezicht kunnen fungeren. Kleine problemen zoals kapotte lampen en onenigheid tussen gebruikers staan echter in de weg van dit idee, maar het vermindert wel sterk het fysieke en mentale gewicht dat deze campingbaas zou moeten dragen. Hierom is het misschien nuttig om nog ruimer te proberen denken en de beheerder(s) te zien als een groep. Probeer het idee van 'campingbaas' aan de kant te schuiven voor 'scoutsleiding', waarbij elke tak zijn eigen 'leidingsploeg' heeft, die op zijn beurt wordt overkoepeld door een 'hoofdleiding'.

Bronnen

Project: de Felix. (2020). Geraadpleegd van, <https://stad.gent/nl/plannen-en-projecten/project-de-felix>

Scoones, I., Leach, M., & Newell, P. (2015). *The Politics of Green Transformations*. Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis.

sp.a Gent. (2020, 28 oktober). 'Vernieuwd Dienstencentrum Gentbrugge wordt hét sociaal knooppunt van de wijk'. Geraadpleegd van <https://www.s-p-a.be/artikel/vernieuwd-dienstencentrum-gentbrugge-wordt-het-soc/>

Vanden Abeele, P. (2020). *Stadsessay n4, Stadsgebouw 2.0*. Gent, Belgium.

Verhulst, L. (2019, 20 februari). *Renovatie Dienstencentrum Gentbrugge toegewezen aan TRANS architectuur | stedenbouw*. Geraadpleegd van <https://architectura.be/nl/nieuws/28155/renovatie-dienstencentrum-gentbrugge-toegewezen-aan-trans-architectuur-stedenbouw>

Viadukaduk

Tom Leyssen

Algemeen opzet

In 2004 is de bewoners van Gentbrugge onrecht aangedaan bij de herstellingswerken van het viaduct. Agentschap Wegen en Verkeer had er toen voor gekozen om de voegen die zich tussen de bruggdelen bevinden uit te voeren in staal. Een beslissing die duidelijk economisch het interessantste was, maar geen rekening hield met het feit dat het viaduct dwars door een woonwijk liep. De stalen voegen zorgen namelijk voor het bonkende geluid dat de hele dag door te horen is in de wijken rond het viaduct. Toenemend vrachtverkeer maakte dat de omwonenden er stilaan wakker van lagen. De last van het lawaai en een bezorgdheid omtrent fijnstof deed in 2015 ViaduKaduk ontstaan. Een groep bewoners die zich inzet voor de leefbaarheid rond het Viaduct. Dit was niet de eerste groep die zich organiseerde rond dit probleem. Zelfs nog voor de bouw van het viaduct in 1970 lag het al onder vuur van de omwonenden. Na de herstellingswerken van 2004 ging er zelfs een rechtszaak van start, die jammer genoeg op niets is uitgedraaid.

De ambities van ViaduKaduk vertrekken louter vanuit de eis voor een betere leefbaarheid. De grote ambitie is natuurlijk om ervoor te zorgen dat het viaduct onder de grond komt te liggen of omgeleid wordt⁹. De ligging van het viaduct, door woonwijk en natuurgebied, is echt niet meer van deze tijd. Mensen dit laten beseffen en deze droom voelbaar maken is een belangrijk thema geweest in de eerste infosessies. Met 'snel-weg-dromen' probeerden ze bewoners van het hele tracé van de E17 mee aan het dromen te krijgen over de ruimte die zou vrijkomen zonder de snelweg. Door middel van infosessies waarbij ze experts aan het woord laten en informele bijeenkomsten probeert ViaduKaduk mensen te engageren en te laten deelnemen aan de discussies. Ondertussen is het uitgegroeid tot een behoorlijke beweging. Met open communicatie toont ViaduKaduk duidelijk dat ze actief zoeken naar zo veel mogelijk participatie. De amateuristische maar net daarom toegankelijke website helpt hierbij om meteen een helder beeld te krijgen van de organisatie. Ook op sociale media is de organisatie actief en gaat het in dialoog met geïnteresseerden.

Begin 2018 werd er een kopstukkendebat georganiseerd. De politici waren het er allemaal over eens dat de situatie onhoudbaar was en er was blijk van grote sympathie voor het initiatief. Over de jaren heen hebben ze steeds meer het behandelen van het grotere plaatje aan andere bewegingen zoals ADEMRUIMTE en nu ViaToekomst overgelaten. Ze hielden dus voeten op de grond en keken naar de situatie zoals het nu is. Het gebonk was een probleem dat onmogelijk tot 2030 zou moeten wachten om opgelost of verbeterd te worden. ViaduKaduk nam hierbij zelf het heft in handen om een oplossing aan te reiken. Ze deden zelf onderzoeken en raadpleegde experts om tot concrete voorstellen te komen zoals geluidsmuren en een ander type voegen. Zo toonden ze aan dat er in Nederland gebruik werd gemaakt van stille én duurzame voegen. De tegemoetkoming naar deze tussenoplossingen en reële problemen versterkte het initiatief en maakte het plots heel tastbaar.

⁹ Interview met voorzitter Hans Verbeeck "Zo'n viaduct zou niemand nog aanleggen", DZJOEF, 2015

Maquette die aanwezig was bij het infomoment over het ontwerp van Structuurvisie 2030 'Ruimte voor Gent'. Een maquette die door ViaduKaduk gebruikt is om hands on te discussiëren en te dromen over het toekomstig ruimtegebruik van het viaduct. (2017)

Eind 2018 vielen er letterlijk brokken van de brug. Dankzij het platform en de alertheid van de ViaduKaduk leden is er meteen media aandacht naar gegaan. Nu zijn de allerlaatste herstellingswerken bezig (2020-2021) van het viaduct door AWW. ViaduKaduk is erin geslaagd om dit samen met de installatie van stillere voegen en geluidsmuren te laten gebeuren. Voor en na de werken nam de organisatie enquêtes af bij de omwonenden om direct feedback te kunnen geven op eventuele verbeteringen nog voor de werken gedaan zijn. Een tweede belangrijke overwinning van ViaduKaduk is het overheidsinitiatief Complexe Projecten met ViaToekomst. Zij nemen het nu over om de komende transformatie te concretiseren. ViaduKaduk neemt hiertegenover een passievere, ondersteunende positie in. Om de bal aan het rollen te houden hebben ze de bewoners mee slogans laten bedenken zoals "E17 eronder is gezonder" en die dan op een grote spandoek gezet. Het lijkt nu of de grote overwinningen binnen zijn en het vooral evalueren en participeren is met wat in gang is gezet.

Werkbezoek door ViaduKaduk leden van de lopende renovatie van het viaduct. De bewoners evalueren de nieuwe voegen. (2020)

Transformatief karakter

De manier waarop AWV is omgegaan met het viaduct: luide maar onderhoudsvriendelijke voegen, veel te veel voegen door niet goed na te denken en op essentiële plaatsen geen geluidsmuren, toont duidelijk aan dat er vanuit een kapitalistische houding beslist is geweest. Het is die houding die uitgedaagd en bekritiseerd wordt door ViaduKaduk. Dit doen ze door aan te tonen dat het anders kan en mensen laten dromen van andere mogelijkheden. Er is duidelijk sprake van een burger gestuurde transformatie waarin burgers zich verenigen en verzetten tegen economisch gedreven beslissingen.

De uiteindelijke verdienste van ViaduKaduk bij de verwezenlijkte en toekomstige transformaties is lastig te bepalen. Het is een burgerbeweging en heeft dus weinig effectieve daadkracht. Het enige dat ze kunnen bieden is een platform en een stem die overheden zou moeten beïnvloeden. Enerzijds kunnen we stellen dat de beweging bij het afbrokkelen van de brug mooi in zijn rol viel van platform. Door het meteen aan te kaarten en media erbij te betrekken is er snel reactie gekomen. Anderzijds is het pas bij een onveilig verklaarde situatie dat er pas geïnvesteerd werd door de overheid. Dit terwijl er al jaren actie gevoerd werd voor de bare minimum van geluidsmuren en stillere voegen. De tijdelijke transformatie wordt er hier als extraatje bijgenomen op een noodzakelijke renovatie. Daarbij was al voor 2015 duidelijk voor de meeste experts en overheden dat onder geen voorwaarde de E17 in zijn huidige gedaante zou kunnen blijven staan¹⁰. Het zou dus een overschatting zijn om de toekomstige transformatie geheel te danken aan ViaduKaduk. Wel is er nu een groep burgers die nauwlettend elke nieuwe wending zal analyseren en bekritisieren. Ook is de visie en de mening van de bewoners ter beschikking gesteld om de transformatie zo sociaal rechtvaardig en representatief mogelijk te laten verlopen.

Nu ViaToekomst bezig is met de volgende stappen kan er intern discussie ontstaan. ViaToekomst richt zich onder andere op dialoog tussen experts en burgers om diepgaande en waardevolle inzichten te verkrijgen. Het lijkt nu essentieel dat ViaduKaduk op zijn standpunten blijft staan en een verenigde bewonersgroep blijft die de juiste kracht kan geven aan nieuwe plannen, maar ook het juiste verzet moest er toch een kapitalistisch compromis worden gemaakt ten koste van levenskwaliteit. Ze zijn krachtig te werk gegaan met het brokkelen van de brug door er aandacht naar te trekken en door in dialoog te gaan met AWV om voor de juiste ingrepen te zorgen. Door middel van enquêtes houden ze nauwlettend in het oog of alles wel gebeurt zoals beloofd. Die houding van kort op de bal te spelen en kritisch te blijven is een grote kracht van het initiatief en zou moeten blijven tijdens de samenwerking met ViaToekomst.

¹⁰ Structuurvisie 2030 "Ruimte voor Gent", p.84, 2015

De geveltuinbrigade en het perforatie-team: het ontharden van gevels en voortuinen in gentbrugge

Kobe Hostyn, Ranka Terpstra en Claudie Vanden Berghe

Inleiding

In deze paper over duurzame niches staat ontharding centraal; letterlijk de bodem minder hard maken. De stenen eruit en groen of water in de plaats. Ontharding is in deze tijden een enorm belangrijk niche, eentje waar het Gentse MilieuFront (GMF) al enkele jaren mee bezig is (Gents MilieuFront, 2020c). Om deze visie kracht bij te zetten, stampst ze in 2017 de Geveltuinbrigade uit de grond. De brigade kan door middel van het burgerbudget daadwerkelijk ontharden in de stad Gent. Ze startte met het aanleggen van 500 geveltuinten in verschillende Gentse wijken tussen 2018 en 2020 (De Geveltuinbrigade, 2020a; Geirnaert, 2017). Na deze opstart en het grote succes, wil het GMF grotere, ietwat ambitieuzere, projecten uitvoeren. Ze komt met het idee om 500 m² te ontharden in Gent waarbij de percelen telkens minstens 4 m² groot moeten zijn. De verharde voortuinen in de Désiré Toeffaertstraat in Oud-Gentbrugge zijn de ideale locatie. Door middel van budget van de wedstrijd Operatie Perforatie, onthardt ze in 2019 de Désiré Toeffaertstraat én in 2020 de Henri Mortierstraat (Gents MilieuFront, 2018b). Ondertussen blijkt de Geveltuinbrigade een enorm succes en door nieuwe subsidies van stad Gent kan ze verder gaan met het aanleggen van geveltuinten in de stad (Gents MilieuFront, 2020a).

Er zal in deze paper gefocust worden op twee niche-initiatieven die voortkomen uit de niche ontharding, namelijk de Geveltuinbrigade en de ontharding van de voortuinen in Gentbrugge door het Perforatie-team. Beide initiatieven zijn verschillend, maar volgen wel dezelfde principes.

Dit gezegd zijnde, zullen we in het eerste deel van de paper het algemene opzet toelichten van de niche-initiatieven. Vervolgens wordt dieper ingegaan op de geuite ambities met betrekking tot stedelijke duurzaamheid van de projecten. Verder situeren we de initiatieven binnen de transitiepaden van Scoones et al. (2015) en wordt er stilgestaan bij het transformatieve karakter, de sterkten en zwakten van de projecten. Tot slot wordt er afgesloten met een kritische noot.

Algemeen opzet

In deze sectie zal er dieper worden ingegaan op de visie, het discours, de achtergrond, de betrokken actoren en de ruimtelijke context van de twee niche-initiatieven.

Visie

De Geveltuinbrigade en het Perforatie-team zijn beide initiatieven van het Gentse MilieuFront (GMF). Beiden hebben een duidelijke, vrij gelijklopende visie waarmee ze inzetten op twee zaken. Met de voor- en geveltuintjes willen ze eerst en vooral effectief ontharden, 'ontharding' promoten en op een laagdrempelige manier ingang laten vinden in de stad. Daarnaast willen ze een stevige bijdrage leveren aan de stad met gezellige groene gevels die rust brengen, - letterlijk en figuurlijk - zuurstof geven aan de stad en de biodiversiteit een boost geven. Op die manier willen ze een groenere, gezondere en ecologisch duurzame stad creëren (De Geveltuinbrigade, 2020a; Gents MilieuFront, 2020b; Gents MilieuFront, 2018b).

Betrokken actoren

Er zijn vier verschillende actoren betrokken bij deze niche-initiatieven. Ten eerste kunnen het GMF en enkele enthousiaste Gentenaars bestempeld worden als de initiatiefnemers van het onthardingsproces. Daarnaast zijn er de stad Gent, Aquafin en Infopunt Publieke Ruimte voor de financiering en de gemeente Gentbrugge voor de implementatie van de projecten. Tot slot zijn er de bewoners die de voor- en geveltuinen aanvragen en zo de projecten mee tot een succes maken (De Geveltuinbrigade, 2020a; Gents MilieuFront, 2020b).

De bredere context

De context van de initiatieven kan opgedeeld worden in de financiële, juridische, ruimtelijke en ecologische context. Hieronder worden de verschillende contexten verder toegelicht, wat de opzet van de initiatieven beter situeert.

De financiële context is verschillend voor de initiatieven. Voor het ontharden van de voortuinen deed het GMF mee aan de wedstrijd Operatie Perforatie. Met deze wedstrijd willen Infopunt Publieke Ruimte en Aquafin zoveel mogelijk gemeentebesturen, bedrijven, organisaties en individuele burgers aanmoedigen om (openbare) ruimte te ontharden zodat regenwater beter kan infiltreren in de bodem. Met het winnen van deze wedstrijd werden meerdere voortuinen van de Désiré Toeffaertstraat en de Henri Mortierstraat onthard (Aquafin & Infopunt Publieke Ruimte, z.d.).

De financiering van de geveltuinen, daarentegen, gebeurde aan de hand van het burgerbudget. Dit is een initiatief waarbij de stad Gent geld vrijmaakt voor burgers die projecten zelf voorstellen en uitvoeren (De Vlaamse overheid, z.d.). In 2017 nam het GMF deel aan de burgerbudgetten door een ambitieus plan over geveltuinen uit te schrijven. Dankzij de vele stemmen kon het idee uitgevoerd worden. In totaal werden er 500 geveltuinen geplaatst in Sint-Amandsberg, Gentbrugge, Ledeberg en Sluizeken-Tolhuis-Ham (Gents MilieuFront 2017, Gents MilieuFront, 2018a).

In mei 2020 kreeg het project een staartje. De Geveltuinbrigade sloot een nieuwe subsidieovereenkomst af met de stad Gent voor 700 extra gratis geveltuintjes voor Gentenaars, verdeeld over prioritaire straten en straten die heraangelegd worden (Gents MilieuFront, 2020a). Als je hiervoor niet in aanmerking komt, is er ook de optie om een geveltuintje aan te kopen bij de brigade (De Geveltuinbrigade, 2020b).

Naast de financiële context zorgde de juridische context ook voor een makkelijke implementatie van de projecten van de Geveltuinbrigade en het Perforatie-team. Sinds 2014 is er geen vergunning meer nodig voor het aanleggen van een geveltuin. Wel moet men zich houden aan enkele regels omtrent afmetingen (Stad Gent, 2015). Deze regelgeving heeft geen betrekking op het aanleggen van voortuinen, omdat deze gaan over private gronden.

De ruimtelijke context kan ook opgedeeld worden per project, dus enerzijds het project via Operatie Perforatie en anderzijds dat via het burgerbudget.

De Désiré Toeffaertstraat en de parallel lopende Henri Mortierstraat, gefinancierd door Operatie Perforatie, bevinden zich in Oud-Gentbrugge. Dit is een wijk die denser bebouwd is en minder groen heeft in vergelijking met Gentbrugge. Wat deze twee straten zo uniek en uiterst geschikt maken voor ontharding, voor- en geveltuinen, zijn de brede voetpaden. Dit brede voetpad is er gekomen doordat vroeger de private voortuinen van de bewoners mee zijn genomen in het aanleggen van het voetpad en dus verhard zijn. Dit maakt het onthardingsproject dan ook heel makkelijk, omdat het over privaat terrein gaat (persoonlijke communicatie Josefien Matthys & Thijs Michiels, 12 november 2020).

Dit is echter een ander verhaal voor de aanleg van geveltuintjes die gefinancierd werden door het burgerbudget. De ontharding vindt hier plaats op publiek terrein waar men zich aan de juridische normen dient te houden. Bovendien gaat het hier over geveltuintjes en geen voortuintjes (Stad Gent, 2015; persoonlijke communicatie Josefien Matthys, 12 november 2020). De straten die voor de gratis geveltuintjes van de brigade in aanmerking komen, zijn de straten en wijken die bestempeld worden als hitte-eiland gebieden. Met andere woorden gaat het hier in grote mate over verharde straten en wijken met weinig groen die wat extra groen kunnen gebruiken (Gents MilieuFront, 2018a).

Beide projecten hebben dezelfde ecologische context. De ideeën die aan de basis van de projecten liggen, passen binnen een bredere hedendaagse ruimtelijke en ecologische problematiek die aanzetten om over het ruimtegebruik na te denken. Ten eerste zorgt een hogere aanwezigheid van groen voor een lagere hittestress. De voor- en geveltuinen kunnen de stad meer verkoeling brengen. Vooral langs de op- en afritten van de E17 in Gentbrugge zijn er grote verschillen in temperatuur die getemperd kunnen worden door een hogere aanwezigheid van groen. Ten tweede wordt er door de aanleg van een voor- of geveltuin meer onthard. Dit past zowel binnen het verhaal van de hittestress, als dat van het lage grondwaterpeil (Stad Gent, 2015). Ontharden bevordert de waterinfiltratie in de bodem waardoor er minder bodemverdroging is, de grondwatertafel wordt aangevuld en ook minder kans is op wateroverlast bij hevige regenval. De hoge verhardingsgraad en daardoor gecreëerde run-off zijn stedelijke problemen die beter aangepakt moeten worden (Renson, z.d.; Stad Gent, 2020). Ten derde tonen meerdere studies aan dat groen bevorderend is voor zowel de fysieke als de subjectieve gezondheid. Het zou aanzetten tot fysieke activiteit (de Keijzer et al., 2019; Finlay et al., 2015; Pretty, 2004) en de kans op depressie en stress verminderen (van den Berg et al., 2015; Hunter, Gillespie & Chen, 2019; Berto, 2014). Daarnaast matigen groene ruimtes geluids- en luchtpollutie (Selmi et al., 2016) en bevorderen ze sociaal contact (Finlay et al., 2015; Rasidi, Jamirsah & Said, 2012). Ten slotte verhogen de tuintjes de Gentse biodiversiteit. Stad Gent heeft een soortenplan voor wilde planten en dieren. De voor- en geveltuinen kunnen op die manier meer insecten en vogels aantrekken, waardoor de biodiversiteit beter floreert (Stad Gent, 2014).

Zoals op te merken is, sluiten de twee niche-initiatieven sterk aan bij het klimaatplan van Gent. Ze dragen bij aan meer groen in de stad, hetgeen Gent onder andere kan helpen om een meer klimaatrobuuste stad te worden (Stad Gent, 2015).

Twee (voor)beelden

Een beeld uit de Désiré Toeffaertstraat, voor en na de acties van het GMF. Een kleine verandering door een paar tegels uit te breken en klimplanten te planten, heeft een groot effect op het straatbeeld. Groen op straat is een verademing voor de buurt en creëert een meer aangename woon- en wandelomgeving.

Links: Désiré Toefferstraat in 2009 (bron: Google Streetview), rechts: Désiré Toefferstraat in 2020 na tussenkomst van de Geveltuinbrigade (eigen foto).

Het tweede beeld komt uit de Henri Mortierstraat waar in 2020 door het Perforatie-team grondig onthard is. Zowel de geveltuinen als de voortuinen dragen bij tot een natuurlijk gevoel van rust in de straat.

Links: Henri Mortierstraat in 2017 (bron: Google Streetview), rechts: Henri Mortierstraat in 2020 na aanleggen voortuintjes door het Perforatie-team (eigen foto).

Geuite ambities van de niche-initiatieven met betrekking tot stedelijke duurzaamheid

Met de gevel- en voortuintjes wil het GMF enkele ambities verwezenlijken op vlak van stedelijke duurzaamheid en stedelijke transformatie. Allereerst, zoals hierboven reeds werd aangehaald, willen de Geveltuinbrigade en het GMF een stevige bijdrage leveren aan een stad met gezellige groene gevels die rust brengen, zuurstof geven en de biodiversiteit een boost geven (De Geveltuinbrigade, 2020a). Op deze manier zet het GMF ook in op duurzame stedelijke ontwikkelingen. De projecten trachten een ecologisch en rechtvaardig discours te volgen en een verbindend verhaal te vertellen.

Ecologisch en goed leven

Zoals reeds duidelijk werd door de geschetste ecologische context, hebben deze initiatieven vanzelfsprekend duidelijke ecologische doeleinden. Ze zetten in op ontharding in de stad wat samenhangt met een betere instandhouding van de hydrologische cyclus. Regenwater gaat minder snel verloren in de rioleringen en infiltreert makkelijker de bodem. Fijn stof wordt gefilterd, er is minder hittestress door ontharding en evaporatie van de planten, wat leidt tot een gezondere leefomgeving. Daarnaast verliest de organisatie de druk op het milieu niet uit het oog. Zo wordt compost aangevoerd in een tweedehands aangekochte bakfiets en wordt steeds gebruik gemaakt van inheemse planten (Stad Gent, 2017).

Verder willen de projecten ook focussen op het mentale aspect. De Geveltuinbrigade is gestart als een burgerinitiatief en de instandhouding ervan zorgt dan ook voor een aangename samenwerking tussen burgers. Meer groen op straat zorgt voor een aangenaam straatbeeld en kan bijdragen aan een sterkere sociale cohesie. Meerdere studies tonen dan ook aan dat groen goed is voor zowel de fysieke als mentale gezondheid.

Rechtvaardig en samen

Een geveltuin laten aanleggen door de Geveltuinbrigade is volledig gratis (indien woonachtig in prioritair gebied) en door iedereen aan te vragen (Stad Gent, z.d. b). Echter gebeurt dit tot op heden vooral in straten met welgestelde gezinnen. Dit kan voornamelijk worden verklaard doordat bewoners met een hoger opleidingsniveau harder wakker liggen van het klimaat dan de mensen die moeten zorgen dat ze op het einde van de maand de eindjes aan elkaar kunnen knopen (Inglehart, 1977). Gezinnen in armoede zijn aldus minder betrokken in dit project.

Op vlak van emancipatie staat dit project wel stevig in zijn schoenen. Het tracht de sociale en professionele zelfredzaamheid van vluchtelingen en nieuwkomers te bevorderen door een samenwerking met Refu interim (Refu interim, z.d.). Daarnaast draait het project ook rond solidariteit. Alle geïnteresseerde bewoners worden in het project betrokken zodat er samen aan het collectief belang gewerkt kan worden.

Het project van het Perforatie-team is in dit opzicht anders gesitueerd. Doordat specifiek de Désiré Toeffaertstraat en de Henri Mortierstraat zijn uitgekozen om het project uit te voeren, wordt niet iedereen van de samenleving betrokken bij het initiatief. Hierdoor is er niet echt sprake van sociale rechtvaardigheid. De baten van het groen komen grotendeels ten goede aan de eigenaars van de voortuinen en de eventueel passerende buurtbewoners.

Transformatief karakter

Situering binnen de transitiepaden van Scoones et al. (2015)

Daarnaast wil het GMF met de Geveltuinbrigade en het Perforatie-team ook transformatief te werk gaan. Om te beginnen, situeren we beiden binnen de transitiepaden van Scoones et al. (2015).

Het initiatief van de Geveltuinbrigade en het Perforatie-team, kunnen aan twee verschillende transformaties gekoppeld worden, namelijk de burgergestuurde transformaties en de staatsgestuurde transformaties (Scoones et al., 2015). De niche-initiatieven passen omwille van vier redenen binnen het concept van burgergestuurde transformaties.

Ten eerste zijn zowel het project van de Geveltuinbrigade als de projecten van het Perforatie-team ontstaan vanuit enkele burgers gelinkt aan het GMF in samenwerking met buurtbewoners. Beide actoren hebben zich verenigd om verandering in de buurt waar te maken. Door de goede uitwerking en verspreiding van het idee naar verdere buurtbewoners werden beide projecten positief onthaald en zorgde het voor de mogelijkheid tot realisatie. Het idee van verandering komt dus van onderaan uit, hetgeen een belangrijke vereiste is voor burgergestuurde transformaties.

Ten tweede tonen de initiatieven dat een andere wereld mogelijk is, namelijk een groenere, meer ontharde en zo ook een meer leefbare wereld. De initiatiefnemers tonen met het aanleggen van gevel- en voortuinen aan dat er alternatieven mogelijk zijn voor de straat, de buurt en de stad.

Ten derde draaien de projecten van de Geveltuinbrigade en het Perforatie-team niet louter rond duurzaamheid. Het draait ook rond solidariteit. Alle bewoners die geïnteresseerd zijn in het project worden betrokken en kunnen hun inbreng geven. Dit geldt zowel voor tijdens het proces van informeren en vragen over het project als voor tijdens de uitvoering van de projecten. Samen met de vrijwilligers van het GMF en de buurtbewoners ontharden ze en planten het groen aan.

Ten vierde hebben deze projecten ook als doel kennis over te brengen. De termen ontharden, hittestress en de principes van een geveltuin komen dichterbij de mensen, wat veranderingen en structurele aanpassingen kan stimuleren. Door de kennis over transformaties te diversifiëren en democratiseren en de nadruk te leggen op de alledaagse politiek, kunnen transformaties makkelijker verlopen.

De basis van verandering ligt dus bij de burgers, maar om het idee werkelijk te realiseren werd beroep gedaan op subsidies van het lokale bestuur en de Vlaamse overheid. Het Perforatie-team heeft met de wedstrijd van Operatie Perforatie, ingegeven door Infopunt Publieke Ruimte en Aquafin, ruime subsidies gekregen waarmee ze zowel de Désiré Toefferstraat alsook de Henri Mortierstraat hebben kunnen ontharden en vergroenen.

De Geveltuinbrigade daarentegen kon zich beroepen op de Gentse burgerbudgetten. Bovendien heeft de brigade opnieuw subsidies ontvangen van Stad Gent waarmee kan worden doorgegaan met het aanleggen van gratis geveltuintjes.

Hoewel de overheid niet de centrale rol speelt in deze verandering, heeft ze wel een belangrijke rol. Zonder hulp van de lokale en Vlaamse overheid was het niet mogelijk om deze verandering te realiseren. Op die manier situeren deze initiatieven zich ook binnen een staatsgeleide transformatie.

Het transformatief karakter van de gevel- en voortuinen

Hoewel voortuintjes een beduidend grotere oppervlakte ontharden dan geveltuintjes blijven beiden slechts een druppel op een hete plaat. Met andere woorden zullen ze niet meteen het grote verschil maken op vlak van duurzaamheid. Dat neemt niet weg dat deze projecten niet transformatief kunnen werken. Beide projecten startten vanuit een inzending voor een wedstrijd, de burgerbudgetten en Operatie Perforatie, waarbij de ideeën voor de projecten voornamelijk ontstonden vanuit enkele burgers gelinkt aan het GMF. Het heeft zich dan ook

op die manier verspreid naar andere buurtbewoners. Doordat het idee vanuit burgers gestart werd en het financiële aspect veilig en gratis werd gesteld door de ruime subsidiëring vanuit stad Gent (burgerbudgetten) en de Vlaamse overheid (Infopunt Publieke Ruimte en Aquafin), werkt dit project heel laagdrempelig. Bovendien kan de realisatie van geveltuintjes in de ene straat de volgende straat motiveren om mee op de kar te springen.

Niettemin zit het grootste transformatieve karakter van beide projecten hem in de bewustmaking. De projecten tonen dat de stedelijke ruimtelijke indeling anders kan en dat meer groen leidt tot een meer leefbare wereld. Tegelijkertijd vestigt het de aandacht op de problematiek rond stedelijke verharding. Het brengt termen als 'hittestress' en 'ontharding' op een laagdrempelige manier aan de man bij burgers die hier voordien nauwelijks weet van hadden of interesse voor toonden.

Daarnaast heeft het Gentse Geveltuinbrigade-project al veel media-aandacht getrokken die de bewustmaking en het draagvlak van geveltuintjes nog vergroten. We zien bijvoorbeeld dat verschillende steden, gemeenten en burgerverenigingen ook interesse tonen in de geveltuintjes en burgers aanzetten tot en het ondersteunen van het ontharden en vergroenen van hun gevel. Denk daarbij aan de Gevelgang in Groot Kortrijk en Groot Wevelgem, BreekUIT in Antwerpen en verschillende gemeenten en steden die op hun website en in hun maandelijkse stadsblad de aanleg van geveltuintjes bevorderen door burgers te informeren over de voordelen en zo een aanvraag ervan aanmoedigen (#LZSB, 2020; Stad Antwerpen, 2020).

Tot slot willen deze niche-initiatieven en meer algemeen het GMF ook druk uitoefenen op én het liefste samenwerken met politieke instellingen om een betere ruimtelijke schikking aan te kaarten en te bekomen. Enerzijds is er de lokale politiek, met name Stad Gent, waarmee er een goede verstandhouding en contact is. Volgens Thijs Michiels, verantwoordelijke voor beleid, projecten en communicatie bij het GMF, zijn de meeste politici, over de partijgrenzen heen, overtuigd van de nood aan geveltuinen en ontharding. Hier zet het GMF dan ook veel meer in op een constructieve samenwerking in plaats van druk uit te oefenen.

Anderzijds willen ze eveneens samenwerken met de federale politiek. Bij de voormalig Vlaams minister van Natuur, Landbouw en Omgeving, minister Joke Schauvliege, was er vooral sprake van druk uitoefenen, aangezien zij geen oor had naar het ontharden en vergroenen van Vlaanderen. Niettemin is er met de komst van Zuhal Demir, de nieuwe Vlaams minister van Omgeving, Energie en Toerisme, veel veranderd. Het GMF heeft al meerdere keren met het kabinet van minister Zuhal Demir gebeld en gemaild, met veelal positieve reacties, waaronder directe feedback op het project in Gentbrugge. Thijs Michiels getuigt van een goede verstandhouding waarbij zowel het kabinet Demir als het GMF al een tijdje op dezelfde nagel aan het kloppen zijn: de nood aan ontharding en vergroening in Vlaanderen. Daar heeft de minister sinds kort ook echt werk van gemaakt door een gemeentelijk verbod te willen implementeren op de verharding van voortuinen (De Standaard, 2020). Daarnaast heeft het Departement Omgeving enkele tijd geleden een oproep geplaatst in verband met het winnen van 45 proeftuinen, verspreid over heel Vlaanderen, waar er werd onthard. Zij moeten een voorbeeld stellen voor de overtuiging dat ontharding nodig is en bijdraagt aan een betere leefomgeving (Departement Omgeving, 2020). Van druk zetten is hier dan ook niet echt sprake, het is veelal samenwerken waardoor het GMF op een positieve en constructieve manier campagne voert.

Sterkten en zwakten van de niche-initiatieven

De Geveltuinbrigade en het Perforatie-team hebben met hun projecten een heel aantal sterktes, die ten dele doorheen de paper al duidelijk naar voor werden geschoven. Ten eerste heeft het aanleggen van gevel- en voortuintjes ecologische voordelen, zoals het verminderen van het stedelijk hitte-eiland effect, het vergroten van de biodiversiteit en het bevorderen van waterinfiltratie met alle positieve gevolgen van dien. Bovendien zorgt het voor een betere luchtkwaliteit in de straat, heeft het een positief effect op de fysieke en subjectieve

gezondheid en bevordert het sociaal contact met de burens. Daarnaast omvat een van grote sterktes van de Geveltuinbrigade en het Perforatie-team het duidelijk gehanteerde en uitgewerkte traject en methodieken voor het aanleggen van de tuintjes. Zo moet de burger zelf niet het initiatief nemen of het opzoekingswerk verrichten over welke planten het beste aarden en het voordeligst zijn. Op die manier kunnen de buurtbewoners sneller overtuigd worden om ook een tuintje aan te leggen. Bovendien is het aanleggen van de geveltuintjes gratis in de prioritaire straten - dat zijn de straten waar de verharding en het hitte-eiland effect het meest prominent aanwezig zijn.

Niettemin hebben beide initiatieven ook enkele zwakten waar in de toekomst aan gewerkt dient te worden. Eerst en vooral is gebleken dat het van cruciaal belang is dat er een trekker aanwezig is die het straatproject organiseert en coördineert. Er moet iemand zijn die langsgaat van deur tot deur om de straatbewoners te informeren over het project en hen uitnodigt voor de straatbijeenkomst waarbij nog eens alle informatie wordt gegeven en waar vragen kunnen worden gesteld. De trekker is ook de persoon die na afloop van de bijeenkomst nog enkele herinneringsmails moet sturen om zoveel mogelijk mensen aan boord te krijgen van het project. Indien deze persoon er niet is, is het moeilijk om een project dat gebaseerd is op de inzet van burgers in stand te houden (persoonlijke communicatie Thijs Michiels, 12 november 2020).

Daarnaast hangt er – letterlijk en figuurlijk – ook veel af van de geschiktheid van de straat. In de Désiré Toeffaertstraat en Henri Mortierstraat was er heel veel plaats om te ontharden en vormden beide straten dus een ideale omgeving voor de voortuintjes van het Perforatie-team. Bovendien was het ook op privaat domein, waardoor de keuze volledig bij de bewoners zelf lag. Daarenboven gaat het hier ook over heel brede straten, waardoor een geveltuintje alsnog heel makkelijk kon worden aangelegd rekening houdend met de juridische normen voor de breedte van het voetpad. Straten met een smal voetpad – die veelvuldig voorkomen in Gent – kunnen geen geveltuinthe aanleggen, omdat er niet voldaan kan worden aan de juridische normen.

Figuurlijk zijn geveltuintjes ook niet altijd mogelijk. Uit het interview met Josefien Matthys, wijkregisseur in de wijken Oud-Gentbrugge en Gentbrugge, kwam naar voor dat in straten waar armoede en andere moeilijkheden heersen, een geveltuintje niet de grootste prioriteit heeft voor de buurtbewoners (persoonlijke communicatie Josefien Matthys, 12 november 2020.) Hierdoor zijn deze mensen er ook minder ontvankelijk en minder enthousiast voor een groene straat. Daarnaast is uit het interview met Thijs Michiels gebleken dat er eigenlijk geen rekening wordt gehouden met de sociale kaart van Gent. Het is eerder de 'verhardingskaart' - de kaart die aanduidt waar het meeste verharding heerst en het grootste hitte-eiland effect wordt waargenomen - die als uitgangspunt wordt gebruikt om geveltuintjes aan te leggen. Op die manier wordt er dan ook geen rekening gehouden met de socio-economische en -demografische achtergrond van de buurtbewoners. Dit heeft onder andere ook implicaties voor het laatste zwakke punt van beide initiatieven. Namelijk het feit dat beide initiatieven weinig kennis hebben van de argumenten die mensen kunnen tegenhouden om deel te nemen aan het aanleggen van de geveltuintjes. Thijs Michiels gaf aan dat dit een groot werkpunt is voor de toekomst (persoonlijke communicatie Thijs Michiels, 12 november 2020).

Conclusie

Beide projecten hebben een duidelijk transformatief karakter. Aan de hand van de gevel- en voortuintjes willen ze het thema 'ontharding' aan de man brengen. Hiermee zetten ze in op bewustmaking in de samenleving en moedigen ze burgers aan tot anders denken en handelen. Met deze niche-initiatieven willen ze een duidelijk signaal geven naar én samenwerken met burgers en de politiek, opdat ontharding een prominentere plaats krijgt op de agenda. En dit lijkt aardig te lukken. Verschillende steden en gemeenten promoten sinds korte tijd geveltuintjes en ook de Vlaamse Overheid heeft er oor naar. Kortom willen beide niche-initiatieven met hun

projecten een voorbeeld stellen voor een vernieuwde ruimtelijke indeling waarbij men oog heeft voor mens en natuur.

Duurzame, stedelijke ontwikkelingen draaien echter niet alleen om ecologische doeleinden, maar omvatten een breder en omvangrijker vraagstuk. De Geveltuinbrigade en het Perforatie-team zijn ecologische en goed georganiseerde initiatieven, maar laten het af en toe wat hangen op vlak van sociale inclusiviteit. Het zijn immers vaker de meer welgestelde burgers die zich een gevel- of voortuintje aanschaffen. We mogen echter niet vergeten dat het duurzaamheidsvraagstuk ook altijd een sociaal vraagstuk is. Voor beide niche-initiatieven is het daarom aangeraden om de 'verhardingskaart' ook eens naast de 'sociale kaart' van Gent te leggen opdat men een beter beeld krijgt van hoe sociaal duurzaam hun projecten zijn. Op die manier kan men reflecteren over een aangepast plan dat kan bijdragen tot een socialer project, waar minder welgestelde burgers meer in betrokken kunnen zijn.

BIBLIOGRAFIE

Aquafin & Infopunt Publieke Ruimte (z.d.). *Operatie Perforatie: onthard Vlaanderen!*. Geraadpleegd op 11 november 2020, van <https://www.operatieperforatie.be/>.

Departement Omgeving. (2020). *Vlaanderen breekt uit: Proeftuinen ontharding*. Geraadpleegd op 21 november 2020, van <https://omgeving.vlaanderen.be/proeftuinen-ontharding>.

De Geveltuinbrigade (2020a). *De brigade*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://www.geveltuinbrigade.be/de-brigade/>.

De Geveltuinbrigade (2020b). *Ik wil een geveltuin*. Geraadpleegd op 9 november 2020, van <https://www.geveltuinbrigade.be/ik-wil-een-geveltuin/>.

de Keijzer, C. et al. (2019). Green and blue spaces and physical functioning in older adults: Longitudinal analyses of the Whitehall II study. *Environment International* 122, p.346-356.

De Standaard. (2020). *Vlaanderen wil af van tegels in voortuin*. Geraadpleegd op 21 november 2020, van https://www.standaard.be/cnt/dmf20201023_97599580.

De Vlaamse overheid (z.d.). *Burgerbudget Gent: inwoners realiseren zelf hun ideeën voor een betere stad*. Geraadpleegd op 9 november 2020. <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/burgerbudget-gent-inwoners-realiseren-zelf-hun-idee%C3%ABn-voor-een-betere-stad>.

Finlay, J. et al. (2015). Therapeutic landscapes and wellbeing in later life: Impacts of blue and green spaces for older adults. *Health and Place* 34, p.97-106.

Geirnaert, S. (2017, 29 maart). *Geveltuinbrigade*. Geraadpleegd op 24 november 2020, van <https://ookmijn.stad.gent/burgerbudget/comment/1712>.

Gents Milieufrent (2017, 19 oktober). *Geveltuinbrigade gaat binnenkort van start*. Geraadpleegd op 30 oktober 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/actueel/qrn/item/459-geveltuinbrigade-gaat-van-start>.

Gents Milieufrent (2018a, 30 januari). *Krachtige kick-off Geveltuinbrigade, samen voor groener Gent!*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/actueel/qrn/item/534-krachtige-kick-off-geveltuinbrigade-samen-voor-groener-gent>.

Gents MilieuFront (2018b, 9 november). *Perforatie-team: Gents MilieuFront wil verharde oppervlaktes opbreken*. Geraadpleegd op 24 november 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/actueel/klimaat-energie/item/670-start-actueel-klimaat-en-energie-perforatie-team-gents-milieufrent-wil-verharde-oppervlaktes-opbreken-perforatie-team-gents-milieufrent-wil-verharde-oppervlaktes-opbreken>.

Gents Milieufrent (2020a, 16 april). *Stad Gent en Geveltuinbrigade gaan in de komende jaren opnieuw gratis geveltuinen aanleggen*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/actueel/grn/item/906-stad-gent-en-geveltuinbrigade-gaan-in-de-komende-jaren-opnieuw-gratis-geveltuinen-aanleggen>.

Gents MilieuFront (2020b, 26 september). *GMF-vrijwilligers & bewoners ontharden Henri Mortierstraat (Gentbrugge)*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/actueel/klimaat-energie/item/958-ontharding-in-gentbrugge-henri-mortierstraat>.

Gents MilieuFront (2020c, 7 oktober). *GMF ONTHARDT*. Geraadpleegd op 24 november 2020, van <https://www.gentsmilieufrent.be/ontharden>.

Inglehart, R. F. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. New Jersey: Princeton University Press.

Pretty, J. (2004). How nature contributes to mental and physical health. *Spirituality and Health International* 5 (2), p.68-78.

Rasidi, M.H., Jamirsah, N. & Said, I. (2012). Urban green space design affects urban residents' social interaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 68, p.464-480.

Refu interim (z.d.) *Missie & visie*. Geraadpleegd op 30 oktober 2020, van <https://www.refuinterim.be/missie-visie/>.

Renson, Ina (z.d.). *40 jaar betonwoede. Hoe snel wordt uw gemeente volgebouwd?*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://www.standaard.be/betonwoede/kaart/gent>.

Scoones I., Newell P., Leach M. (2015). *The Politics of Green Transformations*. In: Scoones I., Leach M., Newell P., *The Politics of Green Transformations*, pp.1-24.

Selmi, W. et al. (2016). Air pollution removal by trees in public spaces in Strasbourg city, France. *Urban Forestry and Urban Greening* 17, p.192-201.

Stad Antwerpen. (2020). *BreekUIT: steen eruit, plant erin*. Geraadpleegd op 21 november 2020, van <https://www.antwerpen.be/info/5e15d958588295623822074d/breekuit>.

Stad Gent (2014). *Het Gentse soortenplan voor wilde dieren en planten*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://stad.gent/nl/over-gent-en-het-stadsbestuur/stadsbestuur/wat-doet-het-bestuur/beleidsnotas-2014-2019/park-en-natuurbeheer-gent/natuur-gent/het-gentse-soortenplan-voor-wilde-dieren-en-planten>.

Stad Gent (2015). *Werken naar een klimaatrobuuste stad. Gents klimaatadaptatieplan 2016-2019*. Geraadpleegd op 30 oktober 2020, van <https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/Gents%20klimaatadaptatieplan%202016-2019.pdf>.

Stad Gent (2017). *Genoeg gepland. Planten nu!* Geraadpleegd op 30 oktober 2020, van https://ookmijn.stad.gent/sites/default/files/proposal/files/pro-qev-geveltuinbrigade_-_projectvoorstel.pdf?fbclid=IwAR1p18Wqoqsjp-MSaqvPLlElFYhXoh0qndQhLOEGE1C1Dr6o5q8ifLp8o74.

Stad Gent (2020). *Groen verkoelt en voorkomt wateroverlast*. Geraadpleegd op 30 oktober 2020, van <https://stad.gent/nl/groen-milieu/klimaat/gent-t-groen/groen-verkoelt-en-voorkomt-wateroverlast>.

Stad Gent (z.d. a). *Dashboard - Gent in cijfers*. Geraadpleegd op 4 november 2020 van <https://gent.buurtmonitor.be/dashboard>.

Stad gent (z.d. b) *Geveltuinen en groenslingers*. Geraadpleegd op 31 oktober 2020, van <https://stad.gent/nl/groen-milieu/klimaat/gent-t-groen/geveltuinen-en-groenslingers>.

Van Den Berg, M. et al. (2015). Health benefits of green spaces in the living environment: A systematic review of epidemiological studies. *Urban Forestry & Urban Greening* 14(4), p.806-816.

#LZSB. (2020). *GEVELGÄNG#*. Geraadpleegd op 21 november 2020, van <https://www.lzsb.be/gevelgroen>.

Oogstgoed

Charles Convents, Tereza De Cock, Josefien Hoerée en Anna Van den Berghe

Luik 1: Opzet & Ambitie

In 2015 werd boer Rony Nekkebroeck gedwongen te verhuizen na een giframp vlakbij zijn zelfoogstboerderij in Wetteren. Zo bundelde hij de krachten met boer Benny Van de Velde en begonnen ze de zelfoogstboerderij 'Oogstgoed'. Oogstgoed is een CSA-zelfoogstboerderij gelegen achter Kasteel Coninxdonck in Gentbrugge, aan de rand van de Gentbrugse Meersen. Het grondgebied van Oogstgoed is niet in handen van Rony en Benny zelf maar in erfpacht voor 36 jaar bij de eigenaar van het kasteel Coninxdonck. Hiervoor betalen ze jaarlijks 1500 euro aan pachtgeld. Ondanks dat het domein van Oogstgoed erfgoed is, konden Benny en Rony, dankzij hun nauwe samenwerking met de stad Gent, de groendienst en de landheer hier een CSA-boerderij opstarten. Stad Gent en de groendienst zorgden ervoor dat Oogstgoed kon opstarten en uitbreiden.

"Door lid te worden van onze boerderij sla je op sociaal en ecologisch vlak drie vliegen in één klap. Groenten, fruit en kruiden worden op een natuurlijke en milieuvriendelijke manier geteeld. We kiezen resoluut voor een agro-ecologische landbouw en willen na een omschakelingsperiode van twee jaar het biolabel halen. Door zelf je groenten te oogsten, reduceer je je voedselkilometers en dus ook je ecologische voetafdruk. Bovendien sta je ook in voor het welzijn van de boer: je betaalt voor je producten een eerlijke prijs, en dat is geen evidentie in het dominerende landbouwmodel. Oogstgoed is ook een ontmoetingsplaats: samen met onze leden organiseren we samenwerkdagen en allerhande ontspannende en leerrijke activiteiten."

Oogstgoed richt zich op drie pijlers: ecologische/biologische, economisch rechtvaardige en sociale landbouw. Het is een (relatief) kleinschalig bedrijf dat zich richt op de lokale gemeenschap. De leden wonen op een afstand van maximaal vijf kilometer van de boerderij. Op die manier wordt er ook sneller te voet of met de fiets naar de boerderij gegaan om groenten en fruit te plukken. Volgens boer Ronny zijn de leden 'mensen met een bakfiets'; namelijk de middenklasse die bezig is met duurzaamheid en klimaat. De verse en kwaliteitsvolle producten zijn lokale seizoensproducten, gekweekt zonder pesticiden en kunstmeststoffen. Door het beperken van het aantal schakels in de keten, legt het product bijgevolg minder voedselkilometers af en wordt bovendien het verpakkingsafval beperkt.

Het economische model van Oogstgoed volgt het principe van andere CSA-boerderijen. Burgers betalen vooraf een jaarbijdrage aan Oogstgoed. Vandaag de dag telt Oogstgoed 320 leden en is er een wachtlijst van zeker duizend mensen. Deze leden betalen jaarlijks 350 euro aan lidgeld. Dit lidgeld dekt de productiekosten en zorgt voor een degelijk loon voor de landbouwer. Hierdoor is de loonzekerheid van de boer onafhankelijk van zijn productie of van de marktprijzen. De leden betalen dus in verhouding tot de productiekosten en niet tot wat ze krijgen. Ze weten vooraf niet of de oogst veel zal opbrengen of zal mislukken. Bij slechte oogst krijgen ze weinig terug, bij goede oogst krijgen ze meer. Dit is een vorm van solidariteit: de leden uit de buurt sluiten samen met boer Benny en boer Rony een verbintenissen af en nemen elk op hun beurt verantwoordelijkheid op.

Om vlotte communicatie te kunnen garanderen tussen de boer en de leden, maakt Oogstgoed gebruik van een website. Hierop worden oproepen geplaatst om te komen helpen op de boerderij. Op de site kan boer Ronny ook laten weten welke groenten er beschikbaar zijn en hoeveel er geoogst mag worden. Bovendien werken ze met

¹¹ Website Oogstgoed, 'Hoe werkt het', geraadpleegd op 24 november 2020, URL: <https://www.oogstgoed.be/>

een systeem van 'noten', een interne munt. Mensen die ziek zijn of het druk hebben, kunnen via de site een oproep plaatsen. Zo kunnen andere leden in ruil voor noten in hun plaats oogsten en de opbrengst bij de zieke afzetten.

Deze afbeelding toont enerzijds de akker en de opbrengst, en anderzijds een informatiebord met een blauw lint aan bevestigd. Om de leden op de hoogte te houden hoeveel ze van een bepaald goed mogen oogsten, wordt er gebruik gemaakt van een kleurensysteem met linten. Het blauwe lint wil zeggen dat één equivalent volwassen persoon recht heeft op één krop van de desbetreffende kool in die lopende week.

In 'Community Supported of Shared agriculture duidt 'Support' (steunen) op de steun van de leden aan het landbouwbedrijf. Share (delen) duidt op de wederzijdse betrokkenheid en verantwoordelijkheid, gebaseerd op afspraken. Wederkerigheid is een significant uitgangspunt in het principe van de CSA. Dit staat tegenover het maatschappelijk toenemend consumentisme waarbij de klant enkel uitgaat van z'n eigen belang. Het CSA-model is eenvoudig in zijn werking. Dit eenvoudige model is een voorbeeld voor de rest van de economie. Het staat tegenover de vrijemarkteconomie die de landbouw en de samenleving loskoppelen van elkaar. Niet de klant is koning maar het land is koning.

Op niveau van stedelijke duurzaamheid wil Oogstgoed, zoals eerder al werd vermeld, voornamelijk een trefpunt zijn voor burgers die bewust omgaan met milieu en klimaatvraagstukken en op die manier graag thuis vers gekweekte groenten en fruit op de menukaart zetten. De principes achter CSA zorgen er ook voor dat zowel boer als consument minder afhankelijk worden van de prijzen die worden opgelegd door de supermarktketens. De boeren krijgen een eerlijk loon, betaald door de leden die hier een eerlijke prijs voor geven.

Boer Rony geeft echter zelf aan dat het, voornamelijk in het winterseizoen als het aanbod aan gewassen beduidend minder is dan in de zomer, nog niet vanzelfsprekend is om voor de consumptie van groenten en fruit volledig onafhankelijk te zijn van de supermarkt. Hij is momenteel wel, in samenwerking met stad Gent en de kasteelheer, volop bezig met het uitbreiden van het aanbod. Zo zullen de populieren op het terrein plaats maken voor een voedselbos.

Als er wordt gekeken naar stedelijke transformatie, speelt vooral het woord 'stedelijk' een belangrijke rol. Rony gaf, uit eigen ervaring, aan dat een Community Supported boerderij het populairste is in een stedelijke context. De zelfvoedsboerderij die Rony in zijn eerste jaren als boer had in Wetteren, was gelegen in een meer landelijke context. Bij dit initiatief, waar hij drie jaar aan bouwde, geraakte hij aan een honderdtal leden. Na het openen van Oogstgoed in Gent, zat hij in een mum van tijd aan 320 leden.

320 deelnemers is volgens de boer in kwestie wel het maximale aantal om Oogstgoed vlot draaiende te kunnen houden. Eén van de kernelementen voor de werking van de zelfplukboerderij is namelijk dat de boer en de leden elkaar kennen en kunnen rekenen op elkaar. Oogstgoed botst dus langzamerhand op zijn limieten. Om te kunnen komen tot een grootschalige stedelijke transformatie zal er dus niet moeten worden ingezet op het overmatig uitbreiden van het bestaande CSA-netwerk, maar het opleiden van nieuwe bioboeren en het uit de grond stampen van nieuwe CSA-boerderijen. Aangezien landbouwgronden in en rond steden schaars en duur zijn, is het van belang dat de overheden (of steden) nieuwe CSA-initiatieven perspectieven en mogelijkheden aanbieden, zoals in het geval van Oogstgoed waar de landbouwgrond zit ingebed in erfgoed- en natuurgebied.

Zelfoogstboerdijen kunnen, afgezien van groenten en fruit, ook functioneel gebruik maken van dieren. Zo is Oogstgoed in het bezit van vier varkens die een driedubbele rol uitoefenen. In de eerste plaats maken ze de grond vruchtbaar doordat ze de aarde met hun snuit omploegen, waardoor de grond in het begin van het nieuwe seizoen klaar zal zijn om te zaaien. Een tweede functie van de biggen is het eten van het groenafval en de overschotten. Ten derde zullen de dieren op termijn geslacht worden, en zal het vlees verdeeld worden over de leden. De varkens zijn dus niet enkel goede helpers op het veld, maar ze dragen ook bij tot de reductie van de afvalberg en het korte keten principe.

Luik 2: Transitie

Het niche initiatief van Oogstgoed kan het best worden omschreven als een burger gedreven transformatie. Dit is vrij duidelijk aangezien het principe van CSA-boerderijen vereist dat het project gedragen wordt door een groep gedreven burgers. Het initiatief komt meestal van de boer (of boeren) die zelf op zoek gaan naar een grond en het initiatief opzetten. Dan zijn het de deelnemers die samen de boerderij draaiende houden door hun financiële bijdragen en helpende handen. Hierdoor zorgen ze dat de lasten en risico's meer gespreid worden, zodat de boer ook meer financiële zekerheid heeft. Dit maakt dan ook dat het beroep veel aantrekkelijker wordt. Zo hebben jonge, beginnende boeren een vlottere opstart. Veel overheden zijn deze initiatieven wel goed gezind en zien ook de meerwaarde van het project.

De transformatie waar deze niche vooral wil op inzetten is het wijzigen van de voedselproductie. De boeren die deze projecten opzetten, kiezen bewust voor een nieuwe manier om voedsel te produceren. Ze stappen af van monocultuur en proberen een biologisch, gevarieerd en vooral lokale voedselproductie op te zetten. De decommodificatie van het supermarktre regime wordt in gang gezet doordat de hele keten die zich tussen boer en consument bevindt, wordt weggehaald. Er wordt dus ingezet op een korte keten waar boer en consument elkaar ontmoeten en elkaar ook versterken. Op deze manier zit het transformatief karakter in het uitschakelen van tussenschakels in de voedselketen, het hoge participatief karakter en het delen van risico.

Eén van de sterktes van het project is dat het vraagstuk over eerlijke en biologische landbouw weer op de politieke kaart gezet wordt. Dit komt mede doordat de populariteit van CSA-boerderijen op exponentiële wijze aan het stijgen is, alsook de vraag ernaar. Vaak moeten ze na een korte tijd al werken met wachtlijsten voor nieuwe leden. Voor de deelnemers aan dit project is het een goede leerschool over seizoensgebonden groenten en de grote variaties in soorten die er eigenlijk zijn. Een andere sterkte van het project ligt voor een groot deel in de brug die het slaat tussen natuur en landbouw. Zeker in een stedelijke context, waar de druk op de open ruimte hoog is, kennen die twee vaak een conflicterend karakter. Door het sterke coöperatieve karakter kan zo een spanning al snel verzacht worden.

De vraag stelt zich naar de mogelijkheid tot uitbreiding voor dit soort van landbouw. Deze niche biedt wel een nieuw soort landbouwmodel aan, maar het lijkt niet helemaal duidelijk of dit ook echt op grote schaal mogelijk is. Zou dit soort landbouw de monocultuur helemaal kunnen vervangen en zo iedere persoon kunnen voeden?

Er zouden ook vragen kunnen gesteld worden over de zelfredzaamheid van het project. Het mag dan wel een burger gedreven initiatief zijn, het kent nog steeds een hiërarchische structuur. Het gevaar schuilt hem in het hoge hobbygehalte van de deelnemers aan het initiatief. Ook kunnen we ons vragen stellen bij de mensen die meestappen in zo een project. Zijn dat mensen die al lokale producten kopen en de korte keten belangrijk achten of worden er nieuwe groepen aangesproken. Rony kon ons bevestigen dat het een alternatievere groep mensen is die hier in mee stapt, met de stempel "bakfietsouders" bekrachtigde hij dat zoals dat dan tegenwoordig gaat. We kunnen dus stellen dat het enthousiasme voor CSA-boerderijen vooral uit eenzelfde bevolkingsgroep komt, voor veel andere mensen is het nog niet echt heel toegankelijk. Om dit ook voor bevolkingsgroepen met minder financiële middelen open te stellen, zullen er waarschijnlijk subsidies moeten komen vanuit de overheid.

Als laatste is het natuurlijk cruciaal voor een duurzaam project, om eigenaarschap te hebben over de gronden die ze momenteel in gebruik hebben. Met een erfpacht van 36 jaar en onvoorwaardelijke steun uit de stad zit dit project wel even goed. Toch is het aan te raden om zulke gronden op permanente basis te kunnen aanwenden voor duurzame landbouwprojecten, ze maken daar ook werk van via de organisatie 'De Landgenoten'.

De corona crisis laat ook landbouw niet onbesproken, het heeft ons met de neus gedrukt op het feit dat zelfvoorzienend zijn geen luxe is maar een noodzaak. Er gaan lange tradities van protectionisme aan ons landbouwbeleid vooraf, toch blijft tot op heden de tastbaarheid van landbouwproducten en productiewijzen bij de bevolking beperkt. In crisisperioden wankelt de evidentie dat voedsel in overvloed aanwezig is, het blijkt eens te meer dat zowel het gigantische assortiment als de continue toevoer aan voedsel allemaal toch niet zo vanzelfsprekend zijn. Een hernieuwd bewustzijn rond voedsel is daar de uitloper van. Daarnaast is er ook een gedeeltelijke herwaardering van onze omgeving, in ecologische zin, opgetreden. Een project als Oostgoed kan goed gedijen in zo een veranderend maatschappelijk kader en daar op termijn ook veel sterker uitkomen. Ook Rony bevestigde de extra interesse tijdens de coronacrisis, maar met meer dan duizend personen op de wachtlijst kon het voor velen niet baten. Het toont wel het enorme groeipotentieel van CSA-projecten in een stedelijke context. Een nieuwe boerderij in Heusden kan die druk hopelijk wat verlichten.

Let's Save Food

Ann-Lara Aernoudts, Eva Lorrez en Olivier Pinto-Maeso

Wat is het?

Elke mens heeft voedsel nodig. De productie van voedsel vraagt echter veel input (energie, water, nutriënten). Daarnaast wordt ook veel energie verbruikt om dat voedsel te transporteren en te verdelen. Toch belandt in een gemiddeld Vlaams gezin jaarlijks 50 kilogram voedsel in de vuilbak. Ook bij de producenten en in de supermarkten gaat heel veel voedsel verloren. Om deze redenen besliste een groep Gentenaars in 2017 om het initiatief Let's Save Food op te richten. Let's Save Food gaat dagelijks voedseloverschotten ophalen bij verschillende winkels, particulieren, events of ze kunnen rekenen op giften van mensen. De overschotten worden samengebracht in verdeelcentra waar ze eerst gesorteerd worden op basis van kwaliteit om later van hieruit herverdeeld te worden. Het initiatief wil niet gezien worden als een armoede-instelling en benadrukt dat werkelijk iedereen hier om eten kan komen, onafhankelijk van klasse of etniciteit. De herverdeling van het voedsel gebeurt vooral gratis, op een paar luxe producten na, zoals bier en taart waarvoor ze een kleine bijdrage vragen. De voornaamste bron van inkomen zijn dus vooral vrije bijdragen.

Oorspronkelijk wou de groep Gentenaars rekenen op burger budget van stad Gent. Ondanks het niet binnenhalen van het burger budget besloten ze het project toch uit te voeren. Dit was mogelijk omdat ze wel konden rekenen op gebruik van het buurtcentrum in Gentbrugge. Let's Save Food werkt alleen maar met vrijwilligers, in Gentbrugge alleen rekenen ze op ongeveer 100 vrijwilligers waarvan ongeveer 30 vast, deze kunnen dus dagelijks ingezet worden om het voedsel op te halen, te sorteren of te herverdelen. Ondertussen zijn er twee extra verdeelcentra bijgekomen: aan de Watersportbaan en aan 't Sluizeken in Gent.

Let's Save Food wil het hele proces zo duurzaam mogelijk uitvoeren. Dit begint natuurlijk bij het zo ecologisch mogelijk ophalen van de overschotten. Het grootste gedeelte van de ophaling gebeurt namelijk met de bakfiets zoals op figuur 1. Aangezien soms niet alle overschotten verdeeld raken is er ook gezocht naar andere hoogwaardige manieren om de overschotten te gebruiken: samenwerking met andere projecten in de buurt (bv. Het Spilvarken VZW) waar de overschotten kunnen dienen als veevoeder of waar de overschotten gecomposteerd kunnen worden tot bodemverbeteraar. Een andere mogelijkheid is transport van de overschotten naar een bedrijf in de buurt waar er biogas van gemaakt wordt.

De "Let's" in Let's Save Food slaat niet alleen op "let us", maar de initiatiefnemers bedoelen ook "LETS" van Local Exchange and Trading System. Initieel was het de bedoeling om vrijwilligers te betalen met een lokale munt waarmee de overschotten dan konden gekocht worden. Deze lokale munt is echter uit het initiatief verdwenen wegens de op dit moment beperkte haalbaarheid. Wel moet toegevoegd worden dat het nog steeds de ambitie is van Let's Save Food om los te koppelen van het huidige marktsysteem en toch een lokale munt in te voeren.

Figuur 1: Foto van op de facebookpagina van Let's save food waarop de ophaling van brood met de bakfiets te zien is. We kozen dit beeld om te tonen hoe de organisatie zo milieuvriendelijk mogelijk voedseloverschotten gaat ophalen.

Figuur 2: Deze foto komt ook van de facebookpagina van de organisatie en toont een aantal vrijwilligers klaar om de verdeling te starten aan het buurtcentrum in Gentbrugge. Dit beeld werd gekozen omdat dit een deel van het sociale aspect visualiseert, alsook de eenvoud van de organisatie.

De ambities

Let's Save Food wil de slechte connotatie rond voedseloverschotten de wereld (of toch Gent) uithelpen en de waarde van deze producten aantonen. Op die manier wil het initiatief ingaan tegen nodeloos consumptiegedrag. Het wil een teken geven aan het gemeentebestuur dat een duurzamere stad gewenst is en dat de burgers bereid zijn de handen uit de mouwen te steken. Het initiatief zet de samenwerking met andere initiatieven zoals Het Spilvarken VZW centraal en ze hopen dat het initiatief aanslaat in andere steden om zo een groter publiek te bereiken, hiervoor zal de hulp van stad Gent nodig zijn.

Door overschotten op te halen te voet of met de bakfiets en door herbruikbare potjes te gebruiken wil Let's Save Food de ecologische voetafdruk zo laag mogelijk houden en de impact op het milieu verkleinen. Het werken met een cascadesysteem waar voedsel gesorteerd wordt op kwaliteit, het beste voedsel naar de mensen gaat en de overschotten gebruikt worden bij andere initiatieven zoals bijvoorbeeld veevoeder.

Het 'goede leven' en gezondheid zijn belangrijke aspecten voor dit initiatief, zo wordt ingezet op voeding met voedingswaarde en kan van groenten in de buurtkeuken bijvoorbeeld soep gemaakt worden. De voedselrichtlijnen van de FAVV (Federaal Agentschap voor Voedselveiligheid) worden als leidraad genomen en de ophaling gebeurt met fiets of te voet waardoor aangezet wordt tot lichaamsbeweging.

Aangezien het initiatief met vrijwilligers werkt (zoals te zien op figuur 2), de herverdeling onder alle mensen kan gebeuren en een buurtkeuken een ontmoetingsplaats zou kunnen vormen, is het een heel sociaal gebeuren waardoor het een brug vormt naar het leggen van contacten in de buurt en zo vereenzaming tegengaat, hierbij staat het collectief belang meer centraal dan de individuele belangen. Participatie wordt sterk aangemoedigd door wederzijdse betrokkenheid: de helpende vrijwilligers krijgen voorrang bij het meenemen en kiezen van voedsel bij de herverdeling. Door met een complementaire munt te werken is het mogelijk om ook mensen met een lager inkomen aan kwaliteitsvol voedsel te helpen waardoor de kloof tussen rijk en arm ietwat minder duidelijk kan worden. Sensibilisering omtrent de voedselproblematiek en hoe mensen ook thuis hun steentje kunnen bijdragen, draagt bij tot het grotere doel: het verkleinen van de voedselafvalberg. Let's Save Food kan ook voor velen een eerste aanraking zijn in verband met andere methoden om voedseloverschotten te gebruiken zoals het maken van biogas of de compostering tot bodemverbeteraar.

Let's Save Food kan rekenen op buurtcentra en elektriciteit van stad Gent, donaties van derden (zoals de eerste bakfiets en frigo's) en vrije bijdragen. Dit zijn zo goed als de enige vormen van inkomen waardoor een volledig autonoom bestaan moeilijk zou zijn met de huidige organisatie, management en ondernemerszin.

Het transformatieve karakter

Eén van de transitiepaden dat Scoones et al (2015) aankaarten, is een pad dat gedreven wordt van onderaf. Hierbij nemen de burgers het heft in eigen handen en willen ze tonen dat door kleine, eenvoudige veranderingen in onze dagelijkse routines een 'betere, duurzame wereld' mogelijk is. Let's Save Food volstrekt zich dan ook binnen dit burgergedreven transitiekader. Ze beslisten in 2017 om niet te wachten op supermarkten en handelszaken om de voedseloverschotproblematiek aan te pakken, maar ondernamen zelf actie. Met bakfietsen en afgedankte Deliveroo-tassen halen de vrijwilligers zelf overschotten op bij supermarkten, kleinere handelszaken zoals bakkers en zelfs bij mensen thuis, die na een communiefeest heel wat taart over hebben.

Doordat het overgrote deel van de voedseloverschotten gratis worden weggegeven, valt dit initiatief buiten de formele economie. Let's Save Food zet dan ook solidariteit, en niet het winstbejag, centraal. Deze solidariteit

willen ze gebruiken om als gemeenschap de voedseloverschotten niet verloren te laten gaan. Ze willen niet alleen op vlak van voedseloverschotten willen als gemeenschap fungeren, maar ook het sociale luik krijgt een plaats. In de westerse wereld leven we vrij individualistisch, waarbij ieder gezin zijn eigen potje kookt elke avond. Let's Save Food heeft de ambitie om deze dagelijkse gewoonte te doorbreken en om van koken een sociaal, gezellig gebeuren te maken in buurtcentra. Echter zal het de uitdaging zijn om in competitie te gaan met de gangbare sociale en politiek-economische structuren die het individualisme stimuleren.

Bovendien zorgen ze door hun bestaan voor een sensibilisering rond voedseloverschotten. Alle mensen die ze bereiken worden hoe dan ook, bewust of onbewust, geconfronteerd met deze problematiek en het doet nadenken tot het de eigen voedselconsumptie. Zo kunnen vragen worden opgewekt als: Is het wel nodig om altijd een propvolle koelkast te hebben? Ga ik die tweede pot yoghurt wel op tijd kunnen opeten of is het voor de vuilbak? Op deze manier stimuleert Let's Save Food sufficiëntie waardoor een maatschappij kan gecreëerd worden waar genoeg wordt genomen met minder.

Tot slot is geweten dat om een grote impact te hebben op het systeem kleine, burgergedreven niche-initiatieven de krachten beter kunnen bundelen. Let's Save Food werkt samen met het Spilvarken vzw¹², Biogastech NV¹³ en ondersteunen de volkstuintjes door het leveren van bodemverbeteraar. Door het samenwerken van deze duurzame initiatieven of bedrijven kan wel een mentaliteitsverandering op maatschappij- en politiek niveau bekomen worden.

Sterktes

De organisatie van het initiatief vertoont volgens ons een aantal sterktes. Ten eerste zit de organisatie zeer eenvoudig in elkaar. Via een facebookgroep en een excelbestand worden dagelijks de taken verdeeld tussen de verschillende vrijwilligers. Er wordt gewerkt met een kernteam en lossere vrijwilligers zodat iedereen kan helpen wanneer het past en naargelang de hoeveelheid tijd ze eraan willen spenderen. Ook wat de logistiek betreft heeft de organisatie niet veel nodig. Enkel een ruimte met ijskasten en elektriciteit is nodig. De eenvoudige organisatie zorgt er ook voor dat het initiatief snel en makkelijk op andere locaties kan starten. Met een aantal geëngageerde burgers en wat steun van de lokale overheid kan een nieuwe afdeling opgericht worden.

Daarnaast werkt de organisatie volgens het volgende principe: wie meer mee helpt, neemt meer mee naar huis. Op die manier ontstaat een werking van vrijwilligers die voor zichzelf en elkaar werken. Een dynamiek waarbij een kleine groep vrijwilligers werkt voor andere mensen wordt vermeden. Voor de vrijwilligers wordt zo een extra drijfveer gecreëerd. Naast de voldoening van iets goed te doen voor de gemeenschap, nemen ze ook gratis eten mee naar huis. Dit principe heeft nog heel wat andere voordelen. Zo worden de mensen die naar de voedselbank komen omdat ze het financieel moeilijk hebben ook betrokken bij de werking van de organisatie. Dit kan ervoor zorgen dat ze een nieuwe taal leren, sociale vaardigheden bijleren, een nieuwe netwerk creëren. Dit werkt volgens ons veel beter dan een "normale" voedselbank waarbij deze groep mensen in het hokje van 'sukkelaars' wordt gestoken. Een ander volgens ons sterk punt van dit initiatief gaat hiermee gepaard. De organisatie hamert er namelijk op dat de voedseloverschotten niet enkel bedoeld zijn voor mensen die het niet breed hebben. Op deze manier creëert de organisatie een sociale cohesie rond het buurtcentrum en verenigt het mensen rond voedsel

¹² Het Spilvarken VZW is een initiatief dat tot stand kwam met een burgerbudget en is net zoals Let's Save Food gevestigd in Gentbrugge. Ze herintroduceren varkens in het straatbeeld omwille van hun sociale en circulaire functie. Ze zorgen voor leven op straat en voeden zichzelf met allerlei voedseloverschotten. Hun mest kan bovendien gebruikt worden in de volkstuintjes of moestuinen.

¹³ Biogastech NV is een bedrijf dat met organisch afval biogas produceert, wat vervolgens in elektriciteit kan worden omgezet in biogas-brandstofcellen. Op deze manier kan groene energie worden opgewekt met voedseloverschotten.

Ten slotte zorgt Let's Save Food met hun werking voor een bewustzijn rond voedsel en onze consumptie ervan. Ze proberen de hoge standaard die onze maatschappij heeft voor voedsel te verlagen door aan te tonen dat heel veel voeding dat niet meer verkocht wordt toch nog heel goed eetbaar is.

Zwaktes en valkuilen

Eén van de grootste zwaktes van dit initiatief is het voornamelijk inspelen op het gevolg, en niet de oorzaak. Hoewel ze dromen van een wereld zonder voedseloverschotten en ze dit uiten als hun grootste ambitie, ondernemen ze weinig op dit gebied. Ze beweren echter wel dat door hun bestaan, de betrokken winkelketens hun overschotten wisten te verminderen. Daarom niet altijd door een verminderde import, maar wel door last minute prijsreducerende acties om toch nog zoveel mogelijk kwijt te raken. Minder overschot is een goede zaak, maar de vraag wordt wel of de overschotten niet gewoon verplaatst worden van de supermarkt naar de huishoudens en een verlaagde import in de winkels geen betere oplossing zou bieden.

Een tweede zwakte is het nog gebrekkig uitgewerkt sociale luik. Hoewel ze de ambitie hebben om deze pijler even groot te maken als de ecologische, komt deze tot nu toe sterk achter. Doordat Let's Save Food nog niet lang bestaat, wordt eerst ingezet op het circulaire aspect: verzamelen van overschotten, herverdelen van voedsel aan klanten, het dan nog overgebleven voedsel uitbesteden aan onder andere het Spilvarken VZW, Biogastech NV en de geveltuintjes. Van het veelbelovende doorbreken van ons kookpatroon komt dus voorlopig weinig in huis, maar ze benadrukken dat dit in de toekomst wel de bedoeling is.

Tot slot heeft deze organisatie de ambitie om in de toekomst met een complementaire munt te werken. Op zich is dit een mooi concept omdat het teruggrijpt naar één van de primitiefste betaalsystemen: tijd voor tijd. Bovendien kan iets verdiend worden aan zaken waar mensen goed in zijn, en dit buiten de reguliere economie. Zo kunnen mensen met groene vingers een complementaire munt krijgen voor het onderhouden van het buurtpleintje, of mensen met een bakkerstalent voor het bakken van taarten. Echter is er een keerzijde aan de medaille want het opzetten van een lokale munt is niet eenvoudig (Friesch Dagblad, 2019). Juridisch gezien mag er geen nieuw geld gemaakt worden dus moeten de complementaire munten functioneren als waardebonnen. Voor je begint moet je dus goed met overheden bespreken wat de opzet is. Maar tegelijkertijd moeten de potentiële gebruikers overtuigd zijn dat de complementaire munt als volwaardig betaalmiddel zal functioneren. Het invoeren van een lokale munt vergt dus voorbereiding, iets wat Let's Save Food in de toekomst zal moeten doen alvorens de munt in te voeren. Bovendien haalt de organisatie zelf aan dat het niet evident zal zijn om de waarde te bepalen van de voedseloverschotten. Zo wordt nu het merendeel van het voedsel gratis weggeven en is het moeilijk daar later een lokale munt voor te vragen, zeker voor iets wat de organisatie zelf gratis krijgt van onder andere supermarkten. Daarom is het belangrijk om voor de luxeproducten een bepaalde bijdrage te vragen, zo kan deze later vervangen worden door complementaire munten. Zodus kan geconcludeerd worden dat het gebruik van een lokaal verhandel systeem een mooi initiatief is, maar dat Let's Save Food zich hierin eerst zal moeten verdiepen alvorens het in te voeren.

BIBLIOGRAFIE

Scoones, I., Leach, M., & Newell, P. (Eds.). (2015). *The politics of green transformations*. Routledge.

Friesch Dagblad (2019). *Een lokale munt is lijm en smeermiddel tegelijk*. <https://frieschdagblad.nl/2019/9/14/een-lokale-munt-is-lijm-en-smeermiddel-tegelijk/> . Geraadpleegd op 22 november 2020.

Verder werd deze paper geschreven op basis van informatie dat verschaft werd van de website van Let's Save Food, de website van Stad Gent en een interview dat werd afgenomen:

Let's Save Food (2020). <https://letssavefood.be/over-ons/> . Laatst geraadpleegd op 22 november 2020.

Stad Gent (2020). *Let's save food!: samen voedselverlies tegengaan op wijkniveau*. <https://ookmijn.stad.gent/burgerbudget/voorstellen/lets-save-food-samen-voedselverlies-tegengaan-op-wijkniveau>. Laatst geraadpleegd op 25 november 2020.

Interview afgenomen op 10 november 2020 bij Filip François, de oprichter van Let's Save Food, en Mieke Bruggeman, de leidinggevende voor de deelorganisatie in 't Sluizeken.